

Informe del **mercat** **social** 2018

Xarxa
d'economia
solidària
de Catalunya

Xarxa d'Economia Solidària de Catalunya

Àrea de Mercat Social

Barcelona, novembre de 2018

Coordinació: Patrícia Polo Navarro

Han col·laborat: Ruben Suriñach, Anna Fernández, Alba Hierro, Amanda Ortega i totes les organitzacions que han fet balanç social i estan al Pam a Pam.

Disseny, maquetació i correcció: L'Apòstrof, SCCL

Amb el suport de:

**Ajuntament
de Barcelona**

1. Introducció

Aquesta és la quarta edició de l'informe de l'estat del mercat social català. La idea rere l'informe és aturar-nos, un cop a l'any, a sistematitzar l'abast i criteris de funcionament del mercat social, així com posar-lo a debat com a estratègia d'expansió de l'economia social i solidària (ESS).

A més, fer l'informe ens serveix com a fita per anar desenvolupant quatre grans línies de treball:

- La consolidació d'una metodologia de recollida i sistematització de dades sobre les eines i els processos de construcció del mercat social que es mouen al voltant de la XES com a espai de referència.
- La generació d'un espai de debat en relació amb els temes rellevants al voltant del concepte i la pràctica del mercat social i l'ESS.
- La recopilació i el manteniment d'un sistema de registre i de comptabilitat agregada del sector de l'ESS.
- La generació d'una eina per donar visibilitat a l'ESS, en el seu component territorial (estat de les xarxes locals), així com en els impactes socials i ambientals positius de l'ESS, en contraposició a l'economia convencional (pels diferents criteris d'avaluació en què es basa el balanç social i el Pam a Pam).

L'informe s'estructura en sis capítols. Aquesta introducció compta com el primer, mentre que al segon esmolem la revisió conceptual del mercat social. Al capítol 3 posem al dia l'estat de les diferents eines i processos de construcció de mercat social impulsades per la XES i al quart capítol parlem de les novetats que hi ha hagut, alhora que explorem el debat sobre com mesurar l'ESS i fem aproximacions quantitatives a l'abast del mercat social català i la seva composició (en termes de facturació, ocupació, persones implicades, sectors i formes jurídiques principals) a partir de les dades recollides amb el balanç social i el Pam a Pam. Al capítol 5, exposem els diferents indicadors agregats obtinguts durant l'exercici 2016, tant per al balanç social com per al Pam a Pam, i en relació amb els diferents blocs de valoració: democràcia, igualtat, medi ambient, compromís social i qualitat laboral. Finalment, al capítol 6, de conclusions, acabem amb unes reflexions finals dels aspectes més destacats de l'anàlisi desplegat a tots els punts de l'informe.

2. L'economia social i solidària i la construcció de mercat social

Què entenem per economia social i solidària?

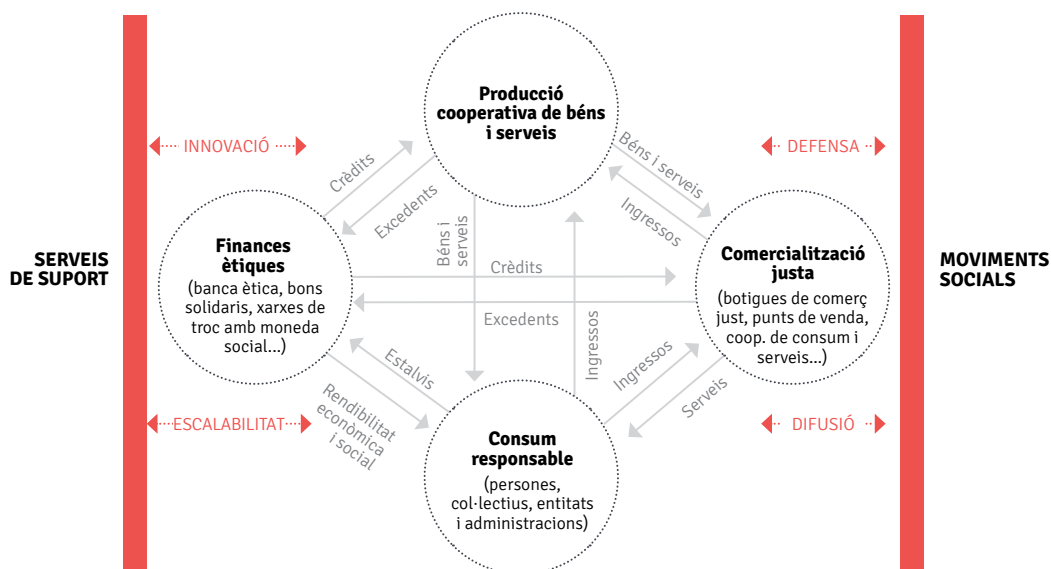
L'**economia social i solidària** (ESS) és un concepte i una pràctica en construcció, i és difícil trobar una definició comunament acceptada pels diferents moviments socials, agents institucionals i àmbits acadèmics que hi treballen o la practiquen. En el que sí que sembla haver-hi un cert consens, com ens expliquen J. C. Pérez de Mendiguren i E. Etxezarreta¹, és en la multidimensionalitat del concepte, que recolliria almenys **tres dimensions** complementàries: (I) la dimensió teòrica com a paradigma alternatiu sobre l'economia i que parteix de la crítica al capitalisme, (II) la dimensió de proposta política de transformació social i, per tant, de moviment social emancipador, i (III) una tercera dimensió més enfocada a definir un tipus específic de pràctiques organitzatives i empresarials per satisfer necessitats que busca funcionar amb lògiques diferents de les de les empreses mercantils tradicionals.

Què entenem per mercat social?

El **mercat social** (MS) és la plasmació pràctica d'un circuit econòmic i de satisfacció de necessitats basat en els principis de l'economia social i solidària. Així doncs, és a l'MS on es troben, es connecten, s'interrelacionen, intercooperen i s'articulen les pràctiques econòmiques basades en els valors de l'ESS. La **figura 1** il·lustra aquesta conceptualització, i dibuixa un circuit on les quatre esferes del cicle econòmic (**producció, distribució, estalvi/inversió i consum**) estan adjectivades des dels principis ètics de l'ESS. La construcció del MS es basa en la creació de cercles virtuoses d'ESS des de la potenciació endògena dels intercanvis i fluxos econòmics entre empreses gestionades amb i per les persones que hi treballen, les consumidores i les estalviadores, i amb el suport, és clar, de les entitats de finançament per fer fluir la inversió.

Figura 1.

Esquema de mercat social amb nodes i flux

Jordi Garcia (2002)

1 - PÉREZ DE MENDIGUREN, J. C., ETXEZARRETA, E. (2015). «Los debates entorno a la Economía Social y Solidaria». Centro de Documentación Hegoa, Boletín de recursos de información, núm. 42. Disponible: <http://boletin.hegoa.ehu.es/mail/36>

3. El mercat social de la XES

A continuació parlem de les eines de construcció de mercat social i dels processos d'articulació territorial.

3.1. Les eines de construcció de mercat social

La Fira

La [Fira d'Economia Solidària de Catalunya](#) (FESC) és **la principal plasmació del mercat social català**, l'esdeveniment anual de referència a Catalunya amb projecció internacional que reuneix la gran diversitat d'experiències i pràctiques de l'ESS del territori català.

La primera edició de la Fira es va celebrar el 2012 i des d'aleshores s'ha convertit en una cita imprescindible per al sector cada mes d'octubre al complex fabril Fabra i Coats de Sant Andreu de Palomar, a Barcelona, espai que compta amb més de 15.000 m² de superfície. El nombre d'expositors no ha parat de créixer des de la primera edició, marcant el rècord al 2017 amb més de 200 empreses i entitats. Es calcula que la mitjana és de 20.000 visitants, i més de 100 persones voluntàries la fan possible.

La Fira, a més de ser un gran aparador per a les organitzacions participants, és un espai de trobada, debat i intercooperació, ja que hi ha un programa d'activitats molt extens i la gran confluència de col·lectius i moviments socials.

Hi estan representats tots els productes i serveis necessaris per cobrir les necessitats de la vida quotidiana amb criteris ecosocials i de transformació social: habitatge, alimentació, oci, coneixement, cooperativisme, comercialització justa, serveis a persones i empreses, finances i assegurances ètiques, inserció laboral, empenedoria social, energies renovables, formació i educació, etc.

Aquest 2018 s'ha celebrat la setena edició de la FESC amb el lema «D'aquelles llambordes, aquestes alternatives», rendint homenatge al Maig del 68 en el seu 50è aniversari, perquè molts dels somnis d'aquella revolució són avui projectes, pràctiques i realitats concretes dins de l'àmbit de l'ESS. En aquesta edició s'ha parlat de les sobiranes. En plural. Perquè la sobirania d'un territori és, en realitat, un conjunt de sobiranes que hem de construir entre totes i que va molt més enllà de la construcció d'un estat. Si els recursos naturals, els mitjans de producció, els mitjans de comunicació, les xarxes socials... són controlats per uns pocs, el poble mai no podrà ser sobirà sobre la satisfacció de les seves necessitats i la cura del medi. Aquestes sobiranes, diverses, que defensem –alimentària, tecnològica, energètica, financera, dels nostres propis cossos...– ens aboquen a un repte organitzatiu per fer possible que tota la societat participi i sigui corresponsable de tot el que l'afecta.

Aquesta edició s'ha treballat per generar millores a la FESC: s'ha ampliat un 25% la superfície per a expositores i visitants, un 15% el nombre d'expositores, i els serveis de restauració. S'han generat processos d'intercooperació tant en l'organització de la FESC com en la preparació d'activitats i se segueix comptant amb aliances internacionals com el país convidat, Colòmbia, la col·laboració amb el Goethe Institut o la presentació del Fòrum Social Mundial de les Economies Transformadores.

La Fira és la plasmació pràctica del paper que juga la XES com a xarxa de pràctiques econòmiques alternatives, de manera que és un espai de consolidació de la mateixa xarxa com a referent sociopolític per promoció l'ESS a Catalunya.

El balanç social

Es tracta d'una de les eines amb més recorregut dins de la XES, ja que es va iniciar el 2007. El balanç social (BS) és una **eina d'autodiagnòstic**, complementària al balanç comptable, amb què empreses i entitats elaboren un diagnòstic del seu funcionament en relació amb qüestions ambientals, socials i de bon govern, i emprenen processos per millorar en aquests aspectes. Fruit de diferents reflexions en el temps, al final de 2015, la Comissió de Balanç Social va decidir crear **dues modalitats de balanç (la bàsica i la completa)** i el 2017 s'ha dut a terme una feina d'harmonització de criteris amb la resta de xarxes confederades de REAS; a més, s'hi han inclòs propostes i aportacions provinents de diferents comissions, grups de treball i de les mateixes organitzacions usuàries del balanç social (a l'apartat 4.2 entrem en més detall en les novetats del balanç enguany). Actualment, el balanç social bàsic consta d'una bateria de 47 preguntes que generen 53 indicadors i el balanç social complet, de 91 preguntes, genera 102 indicadors.

El balanç social es complimenta a través d'un qüestionari en línia a l'aplicació informàtica «ensenya el cor», i en el cas del balanç complet, va acompanyada de qüestionaris d'avaluació externa que emplen les persones treballadores, voluntàries i clientes o usuàries.

Per tal d'aparèixer al catàleg de mercat social, les organitzacions han de superar un sistema que avalua diferents criteris de l'ESS i que estableix mínims imprescindibles.

El Pam a Pam

Pam a Pam és el **mapa col·laboratiu** de l'ESS a Catalunya. Neix el 2012 com una prova pilot a la ciutat de Barcelona, per donar resposta a les demandes d'informació de persones que volien consumir de manera més responsable. Proposa una metodologia participativa, on és la mateixa ciutadania qui alimenta el mapa, a través de formacions en ESS i entrevistes presencials a les iniciatives del territori. El desembre del 2014 se'n fa el llançament a tot el territori català. Des de llavors, s'ha anat consolidant la comunitat i adaptant les formacions i qüestionari d'entrevistes a la realitat de l'ESS a Catalunya. L'estiu de 2017, després d'un procés d'un any de revisió amb la col·laboració de més de quaranta persones expertes en diferents àmbits, es va llançar una nova versió del qüestionari de criteris que filtra els punts que apareixen al mapa (a l'apartat 4.2 entrem en més detall).

Actualment, la comunitat de Pam a Pam ha realitzat un miler d'entrevistes i el mapa mostra **més de 700 iniciatives** d'ESS a Catalunya. Aquestes iniciatives són tan diverses –de les més estrictament empresarials fins a les més comunitàries, passant per comerços de proximitat– que estimula un procés col·lectiu i dinàmic d'aprenentatge sobre el perímetre de l'ESS.

Pam a Pam ha esdevingut una eina de construcció de mercat social ja que dona visibilitat a les iniciatives d'ESS a Catalunya, facilita l'accés a la ciutadania i empreses a un consum i proveïments responsables, ofereix un procés de formació i activisme ciutadà, i promou l'articulació territorial, ja que en el mateix procés de mapatge es detecta la densitat i varietat d'iniciatives en un territori. En els darrers anys, tota aquesta informació ha permès l'elaboració de diagnòstics territorials en els quals hem pogut assenyalar els punts forts i els reptes de l'ESS per al mateix moviment i per a l'administració local. Aquest fet l'ha convertit en una de les eines estratègiques en la constitució de xarxes locals d'ESS.

3.2. Els processos d'articulació territorial

Un dels principals símptomes de l'expansió de l'ESS és l'efervescència al territori. Això s'ha traduït en la consolidació de xarxes locals existents i en l'aparició de noves xarxes en fase constructiva.

Actualment estan consolidades aquestes 11 xarxes: XES Terrassa, XES Barcelonès Nord, Impuls Cooperatiu de Sants, XES Sant Cugat, XES Baix Llobregat, Teler Cooperatiu, XES Sant Andreu, XES Poble Sec – Cooperasec, XES Maresme, XES Ripollès i Taula Eix Pere IV. En fase de constitució n'hi ha 8: Manlleu, L'Hospitalet del Llobregat, Empordà, Terres de Ponent, Coopoblet, Guinardó, Garrotxa i SGG Coopera. Cada xarxa impulsa línies de treball pròpies, que es complementen amb la resta, de manera que creen un coneixement col·lectiu que enforteix el territori. A més, són un molt bon exemple de treball conjunt entre iniciatives cooperatives més socioempresarials, iniciatives populars comunitàries, mitjans de comunicació locals i alternatius, grups locals d'organitzacions transversals com Som Energia, Fiare o Coop57 i moviments socials i veïnals com la PAH, les associacions de veïnes, el moviment agroecològic o l'economia pel bé comú. Aquestes xarxes han d'esdevenir el referent local d'articulació i diagnòstic de l'ESS a cada territori, essent els actors d'interlocució de la XES amb les administracions locals.

4. El mercat social en números

4.1. Mesurar l'abast de l'ESS i el mercat social

Un dels principals reptes que ens trobem al sector de l'ESS és definir què és i què no és aquest tipus d'economia; **què hi entra i què no hi entra**, i què forma part, per tant, del que hem definit com a mercat social. A l'hora de definir aquest marc, existeix el debat de fer-ho amb dues formes de mesura que normalment es contraposen: delimitar a partir de les formes jurídiques o fer-ho a partir dels criteris de funcionament. **L'aposta de la XES és mesurar a partir dels criteris de funcionament**, ja que, malgrat ser una fórmula més complexa i d'abast més limitat, garanteix que les formes de funcionament responen als valors de l'ESS, cosa que amb les formes jurídiques, *per se*, no està garantida.

4.2. Les novetats

Les novetats del balanç social

– La plataforma de balanç social s'ha estès a tot l'Estat

Enguany, des de la Comissió de Balanç Social s'ha estat treballant amb la resta de xarxes territorials confederades de REAS red de redes, per tal que adoptessin la plataforma tecnologia de balanç social –ensnyaelcor.org–. Més de 400 organitzacions han fet balanç a tot l'Estat amb la mateixa plataforma, fet que confirma un **salt d'escala** important.

– Revisió i actualització d'indicadors del balanç bàsic i complet

Aprofitant l'ampliació del projecte a tot l'Estat, es va iniciar una revisió dels indicadors de les dues modalitats del balanç social. D'una banda, es va fer una feina **d'harmonització de criteris** amb la resta de xarxes de REAS i, de l'altra, es varen **incloure propostes i aportacions** provinents de diferents comissions i grups de treball i de les mateixes organitzacions usuàries de balanç social. El més destacable d'aquesta revisió i actualització ha estat la creació de nous indicadors d'interculturalitat, política del lucre, proximitat, cures i compensacions. El balanç social bàsic ha passat a tenir 47 preguntes que generen 54 indicadors i el complet, 91 preguntes que generen 101 indicadors.

– Nou sistema d'avaluació

El sistema d'avaluació és, probablement, el principal repte quan parlem d'eines de mesura d'impacte, ja que és on s'ha de plasmar el criteri polític de l'ESS i operativitzar-lo en un sistema que combini la capacitat tècnica de recollir dades coherents i fiables, amb un marc de comparació significatiu.

Aquest any s'ha fet un esforç per millorar el procés d'avaluació, definint unes **notes de tall o rangs per establir què entra** i què no entra a la definició d'ESS.

El procediment d'avaluació té les fases següents:

Un cop l'organització ha tancat el seu informe i s'ha fet la validació tècnica (comprovar que les dades són tècnicament correctes), s'analitzen 35 indicadors del balanç social bàsic (l'any anterior vam analitzar 19 indicadors). Aquesta avaluació es fa comparant els resultats dels 35 indicadors amb diferents trams establerts a partir dels resultats mitjans agregats de la campanya anterior –molts d'ells també diferenciats en funció de la forma jurídica–. Cada indicador té una ponderació determinada dintre del seu bloc i la puntuació total que una organització pot obtenir es calcula sobre 10. No tots els indicadors s'apliquen a totes les organitzacions (per exemple, si l'organització no té persones treballadores, els indicadors relacionats amb persones treballadores s'anul·len) i per tant el resultat final segueix sent sobre 10 però únicament sobre els indicadors que computen. Si el resultat final està per sobre de 4 sobre 10, considerem que l'entitat ha superat l'avaluació.

A la taula següent es pot consultar el pes de cada bloc sobre la puntuació total en el sistema d'avaluació.

TAULA 1: PES PONDERAT PER CADA BLOC AVALUAT		
Blocs avaluats	Nombre indicadors	Pes de cada bloc
Economia i política de lucre	2	4%
Democràcia i equitat	13	36%
Sostenibilitat ambiental	9	24%
Compromís social i cooperació	6	21%
Qualitat del treball	5	15%
Total d'indicadors	35	100%

Definir uns llindars de tall que implicaran la inclusió o no d'una organització al catàleg de mercat social de la XES és una tasca complexa que requereix el reconeixement i la participació de moltes variables, i especialment la consideració que no és una feina estàtica en el temps. La raó per la qual s'ha optat per iniciar l'anàlisi a partir de les mitjanes agregades és la convicció en el fet que convé partir d'alguna cosa vinculada a la realitat de les organitzacions. Això no significa que totes les mitjanes agregades siguin valors de referència vàlids, perquè la seva anàlisi pot mostrar tant indicadors que no funcionen com a elements de discriminació, com mitjanes que no són prou ambicioses o que no reflecteixen l'essència i l'esperit polític de l'ESS.

Les experiències existents en matèria d'avaluació d'organitzacions en els àmbits ambiental, social i de bon govern mostren que cap sistema no és perfecte. Per aquesta raó, tant l'any passat, en el que vam testejar un sistema més bàsic d'avaluació, com enguany, en què l'hem perfeccionat, hem estat molt conscients del significat de l'avaluació i de la seva implicació i hem intentat que aquesta comptés tots els matisos i detalls del funcionament d'una organització i el seu comportament ètic.

Enguany, de les 188 organitzacions que han fet balanç social, 181 han obtingut una valoració positiva i 7 organitzacions no han arribat a complir amb els estàndards mínims de l'ESS. Així doncs, durant el present informe s'analitzaran les dades agregades de les 181 organitzacions que han obtingut una valoració positiva.

– Serveis afegits a l'elaboració del balanç social

Enguany s'ha ofert un servei afegit a l'elaboració del balanç social; **l'anàlisi de resultats amb propostes de millora**. Aquest informe amb recomanacions permet a les organitzacions establir compromisos de millora per a l'any vinent i, per tant, dona accés a l'obtenció del segell.

Tanmateix, per tal de garantir la viabilitat econòmica del projecte i fer responsables a les organitzacions usuàries de balanç social del mateix projecte, aquest servei s'ha establert com un servei de pagament –amb diferents preus en funció del tipus de balanç fet i de la seva pertinença a la XES–, encara que ha quedat una modalitat de balanç social totalment gratuïta per no posar barreres d'accés i fer-lo extensible a tothom que el vulgui fer.

L'informe de resultats amb propostes de millora es compon d'una taula gràfica on s'indiquen les puntuacions obtingudes per cada indicador amb una breu recomanació per a cada un d'ells. L'informe es completa amb la redacció d'un apartat destacant els punts positius de l'organització i, especialment, analitzant com l'entitat pot millorar en els indicadors de menor compliment per tal de caminar cap a l'excel·lència en l'ESS.

Les novetats a Pam a Pam

El procés de revisió del qüestionari de criteris va fer que el 2017 es realitzessin entrevistes amb l'antic i el nou qüestionari. L'edició de l'informe de l'any passat va tancar l'anàlisi de les entrevistes amb l'anterior. En aquest informe **analitzem les dades de les 301 iniciatives que han estat incorporades al Pam a Pam de juny de 2017 a juny de 2018** amb la versió actual del qüestionari. 301 són les iniciatives que s'han publicat al mapa, és a dir, han superat la meitat+1 dels criteris.

La nova versió del **qüestionari de criteris** respon als aprenentatges de les més de 500 entrevistes realitzades i al context d'una ESS efervescent. Aquest procés ha estat molt enriquidor, ens ha fet plantejar quins eren els reptes de l'ESS actualment i les finestres d'oportunitat i potencialitats, i alhora ens ha fet pensar quina és l'essència transformadora del moviment, i quins criteris ens defineixen com iniciatives que apostem i treballem per un canvi de paradigma socioeconòmic. Amb aquest esperit, hem inclòs nous criteris en el qüestionari, com l'arrelament territorial, la transformació social o la cohesió, és a dir, com ens apropem a tots els col·lectius amb més dificultats d'accés al mercat laboral. També hem estat reflexionant sobre quins són els horitzons cap als quals volem caminar, i quins són els mínims exigibles per delimitar les pràctiques de l'ESS enfront un capitalisme verd que pugui cooptar els nostres discursos. En aquest sentit, i de la mà de més de 40 persones expertes en diferents camps, hem modificat la gradació de criteris existents, com l'aprofundiment democràtic, la perspectiva feminista, les condicions laborals, la intercooperació... Tot plegat ha generat un qüestionari més polític i exigent que, modestament, creiem que contribueix a anar definint els contorns de l'ESS, i confiem que servirà com a eina de reflexió a les iniciatives de la comunitat Pam a Pam igual que ens ha fet aprendre a nosaltres.

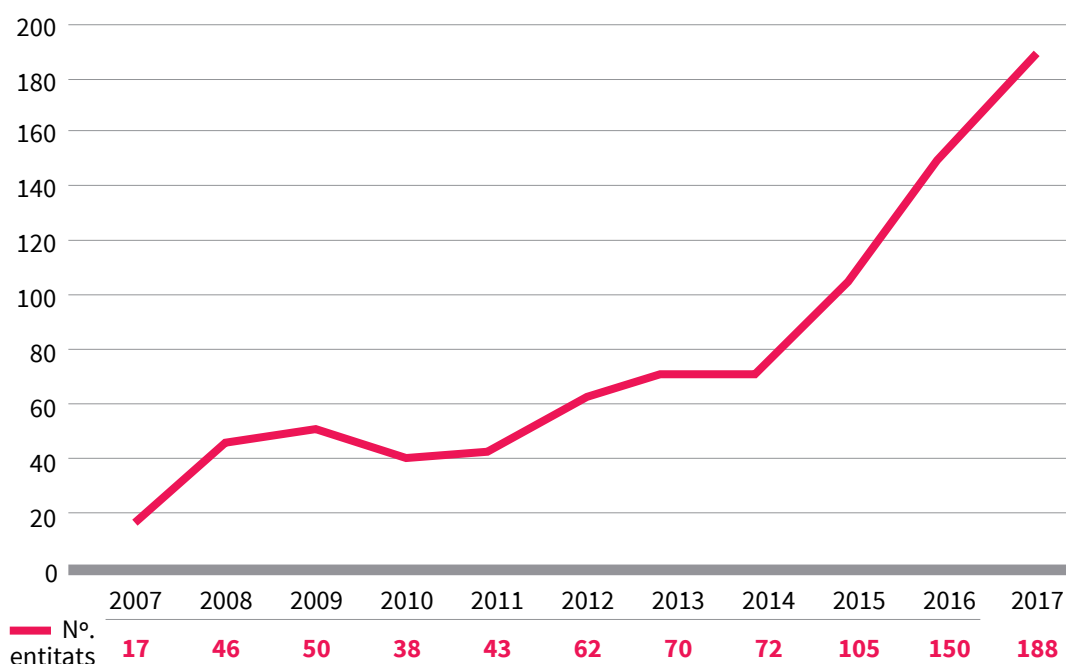
4.3. Les organitzacions que fan balanç social

Durant l'última edició del balanç social, **188 organitzacions han fet BS, de les quals, 181 han obtingut una valoració positiva** i 7 s'ha considerat que no arribaven als estàndards mínims de l'ESS.

De les 181 que han obtingut una valoració positiva, 103 han fet la modalitat completa i 78 la modalitat bàsica. Això representa un increment del 25% respecte a les que el van fer l'any anterior i reforça la tendència expansiva dels darrers anys, tal com mostra el gràfic 1.

Gràfic 1.

Nre. d'organitzacions que han fet el BS, 2007-17.

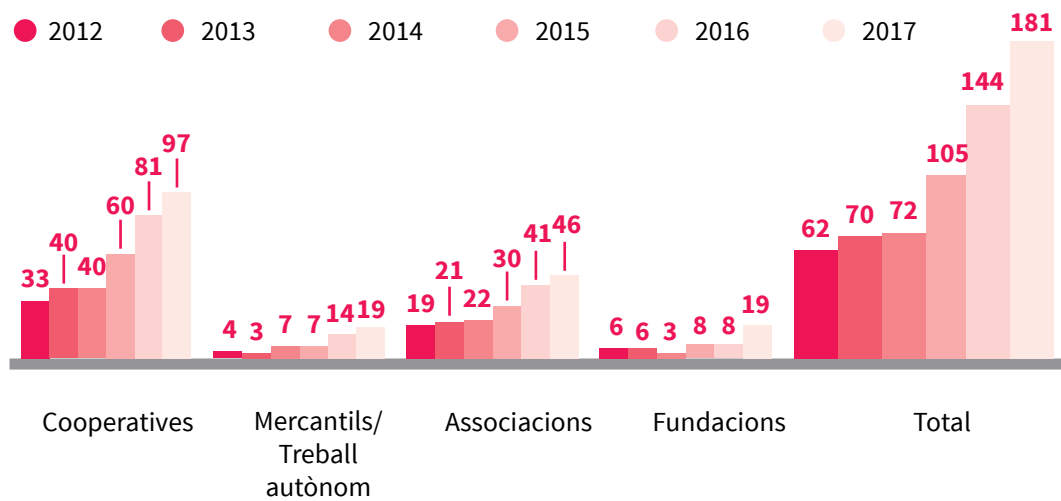

Les formes jurídiques, sector i pertinença de les organitzacions que fan balanç

Si ens mirem les formes jurídiques de les 181 organitzacions que han tingut valoració positiva, com mostra el **gràfic 2**, el gruix el conformen les **cooperatives i les associacions**, que representen gairebé el **80%**. En l'anàlisi de formes jurídiques, observem com la que més a crescut respecte a l'any anterior són les fundacions, amb un increment del 137,5%, seguit de les mercantils, amb el 35,7% de creixement.

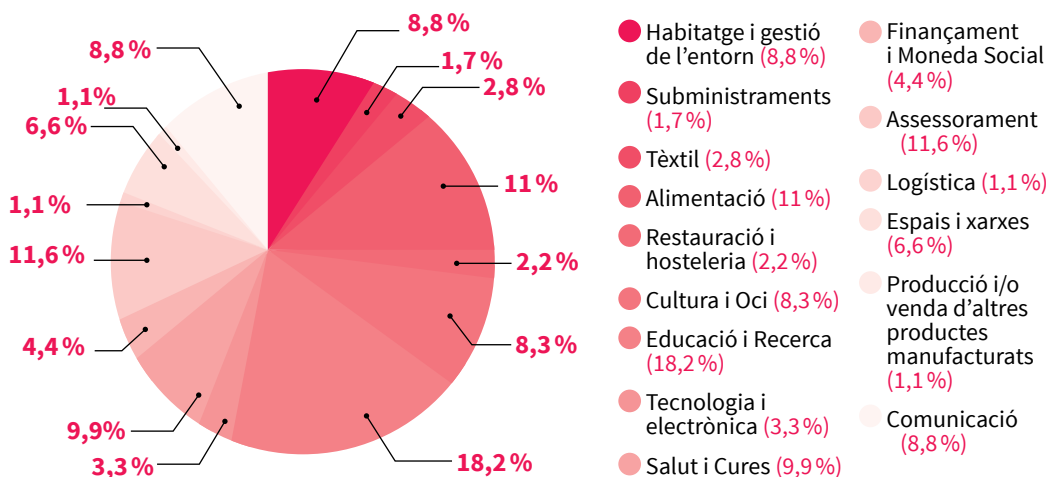
Gràfic 2.

Nre. d'organitzacions que han fet BS, segons forma jurídica, 2015.

No hi ha un sector clarament predominant; els més representats són **educació i recerca, assessorament, alimentació, salut i cures, comunicació i habitatge i subministraments**. Per àmbits de pertinença, veiem que el 71% de les organitzacions que han fet el balanç són sòcies de la XES. No obstant això, aquestes 129 només representen el 49% de totes les organitzacions sòcies de la xarxa. Per tant, dins de la mateixa base social de la XES encara hi ha camp per recórrer perquè més organitzacions facin balanç.

Gràfic 3.

Facturació, ocupació i massa crítica de les organitzacions del balanç social

Per poder fer-nos una idea de les magnituds del sector –en termes de base social, facturació i ocupació–, ens agafem a les dades de les 181 organitzacions que han fet el balanç i que han com-

plert els llindars relacionats establerts: implicaven aproximadament 109.842 persones, donaven feina a 6.000 i facturaven més de 187 milions d'euros.

A partir de les mitjanes obtingudes de la sèrie històrica dels últims sis anys, veiem que una organització de l'ESS té, de mitjana, una **base social de 870** persones, **n'ocupa 23** i té una **facturació de 800.000 euros**.

Si extrapolem el perfil mitjà de totes les organitzacions sòcies de la XES, obtenim que, entre totes, impliquen prop de **194.033 persones**, **donen feina a 6.100 persones** i generen **213 milions d'euros d'ingressos**.

La salut econòmica de les organitzacions que fan balanç

Si analitzem els registres econòmics, veiem que, tant en conjunt com per formes jurídiques, es van obtenir resultats positius. Cal tenir present però el paper de les subvencions públiques i la dependència d'aquestes, ja que aquest és un factor de vulnerabilitat important per garantir l'estabilitat econòmica, especialment per a les entitats del tercer sector. De fet, les xifres mostren que el grup d'associacions i fundacions depenen en el 31 % del finançament públic via subvenció, mentre que el grup 2 –associacions i cooperatives de segon grau cooperatives de consum i serveis–, ho fa en el 15% i el grup 1 –cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils– en el 9%. Per tant, agrupant totes les formes jurídiques, parlem d'un 18,5% de dependència de subvencions de les organitzacions que han realitzat el balanç social.

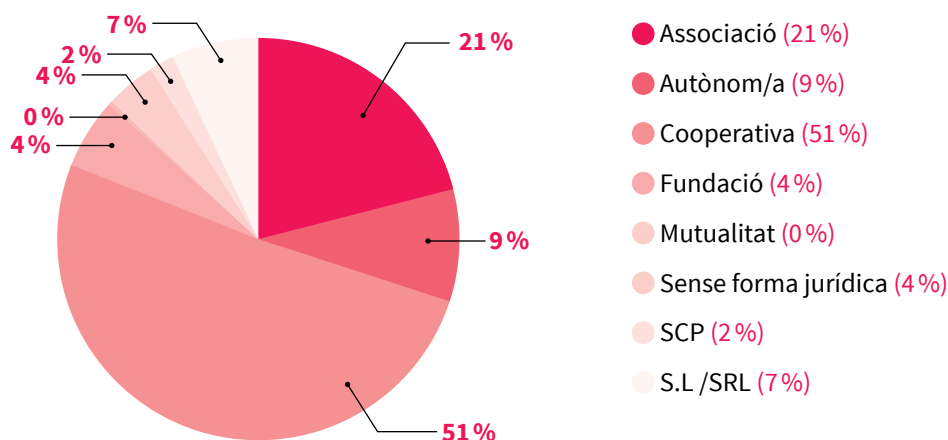
4.4. Les organitzacions presents al Pam a Pam

Formes jurídiques

Segons la forma jurídica, el gràfic 4 ens mostra que **les cooperatives i les associacions** són les que tenen més presència al mapa, abastint **més del 70%** del total (el 51% i el 21%, respectivament). De les 155 cooperatives publicades al mapa, la gran majoria (88%) són cooperatives de treball associat.

Gràfic 4.

Participació segons forma jurídiques a Pam a Pam juny 2017 - juny 2018.

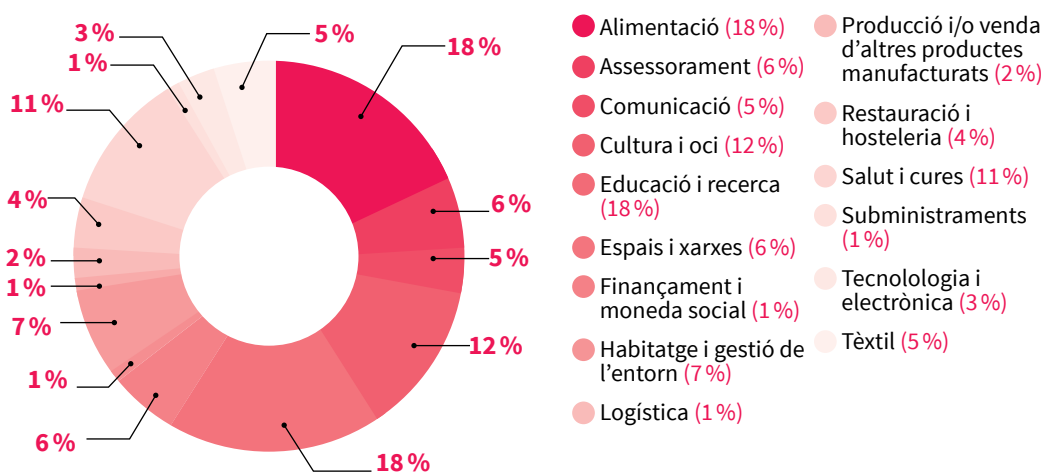
Les següents tipologies més representades són formes jurídiques poc associades a l'economia social: les persones autònomes i les societats de responsabilitat limitada representen el 9% i el 7%, respectivament. La presència de botigues de proximitat de producte ecològic o moda sostenible al mapa, així com de pagesia i ramaderia agroecològica explica aquests percentatges, i assenyalen un repte per al moviment de l'economia solidària: cada cop hi ha més activitats econòmiques que incorporen responsabilitat ambiental i valor afegit en el producte, i queda camí per recórrer en avançar cap a formes organitzatives més democràtiques. Amb molta menor representació trobem les fundacions i col·lectius informals.

Sector d'activitat

Si ens mirem la composició segons el sector d'activitat (**gràfic 5**), veiem una preponderància del **sector de l'alimentació i de l'educació i recerca**, amb el 18% de les iniciatives publicades, cadascun. Els següents sectors en presència són cultura i oci, i salut i cures, amb el 12% i l'11%, respectivament. Aquests sectors agrupen des de llibreries a producció cultural, d'una banda, a iniciatives de salut, criança, atenció a la gent gran o integració social, de l'altra. Amb una representació similar, al voltant del 6-7%, trobem habitatge i gestió de l'entorn, assessorament, comunicació, tèxtil, i espais i xarxes.

Gràfic 5.

Sectori principal d'activitat a Pam a Pam, juny 2017 - juny 2018

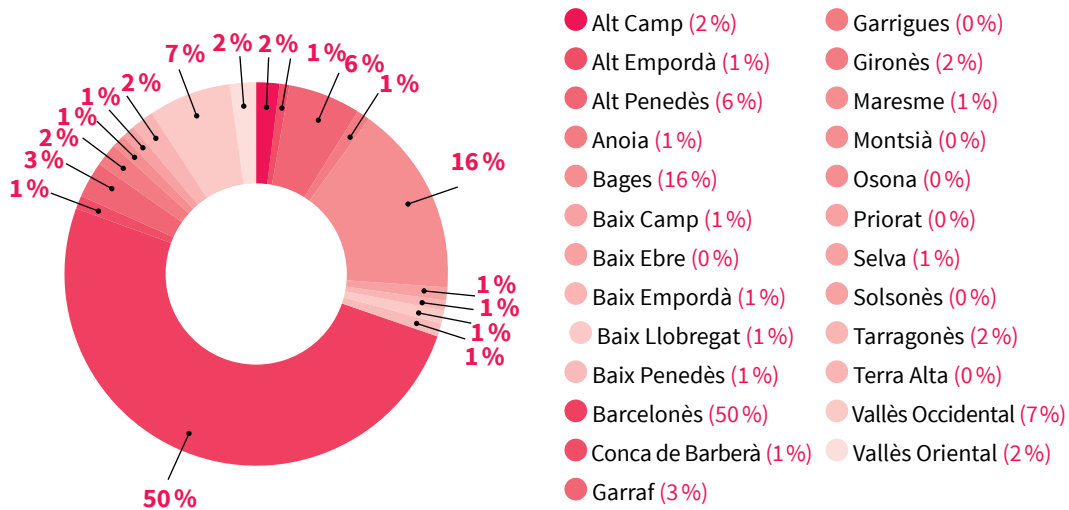
Distribució territorial

Pel que fa a la distribució territorial (**gràfic 6**), la comarca del **Barcelonès continua centrant l'atenció del mapa**, amb el 50% de les iniciatives representades. Això és degut, d'una banda, a la diferència de densitat demogràfica i de botigues que hi ha a Barcelona respecte a la resta de Catalunya, i, de l'altra, a la major activitat de Pam a Pam a la ciutat. De la resta de Catalunya, hi ha tres comarques que sobresurten per nombre d'iniciatives al mapa: el Bages, amb el 16%; el Vallès Occidental, amb el 7%, i l'Alt Penedès, amb el 6%. En el cas del Bages i l'Alt Penedès, un encàrrec de l'administració local va facilitar un mapatge intensiu de la zona, en col·laboració amb els ateneus cooperatius. Al Vallès Occidental, el mateix Ateneu Cooperatiu ha utilitzat Pam a Pam per realitzar el mapatge. I també ho ha fet l'Ateneu Cooperatiu de CoopCamp. Per això, si agrupem les comarques de la província de Tarragona, veurem que representen el 8% dels punts publicats. Aquests exemples fan pensar que tant l'articu-

lació de base de l'ESS com l'encàrrec temporal de mapatges intensius permeten una representació territorial més extensa i representativa del país, així com un millor coneixement del teixit de l'ESS.

Gràfic 6.

Distribució territorial iniciatives a Pam a Pam, juny 2017 - juny 2018

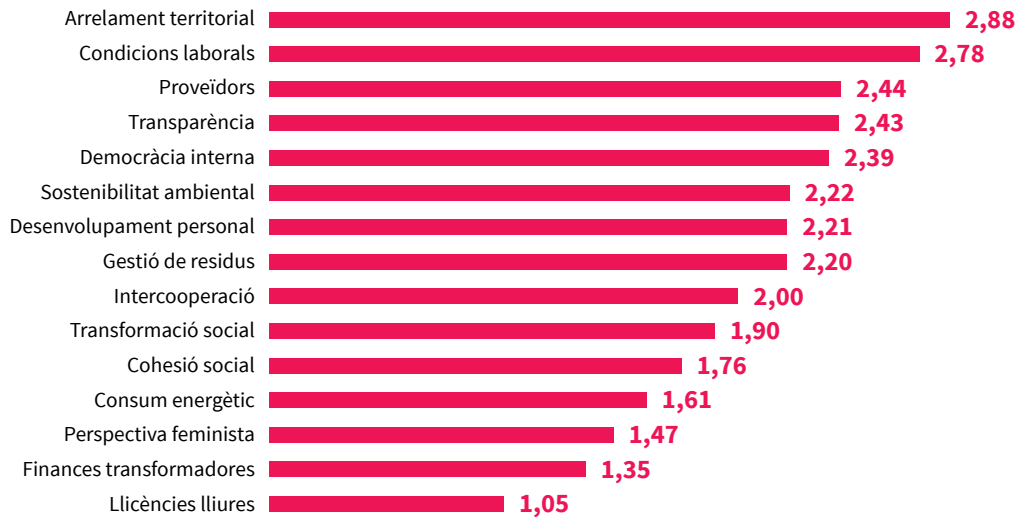

Mitjanes de compliment de criteris

Amb l'objectiu d'obtenir una imatge clara de les fortaleses i debilitats de les iniciatives incloses a Pam a Pam entre el juny de 2017 i juny de 2018, i abans de fer l'anàlisi detallada per blocs de criteris, hem fet una mitjana del compliment de cada criteri per a totes les iniciatives. Cal tenir en compte que el no compliment del criteri és zero. El criteri es compleix a partir d'1, i el compromís transformador és més gran a mesura que ens aproximem al 5. Els resultats han estat els següents:

Gràfic 7.

Mitjana de compliment de criteris Pam a Pam, juny 2017 - juny 2018 (entre 0 i 5)

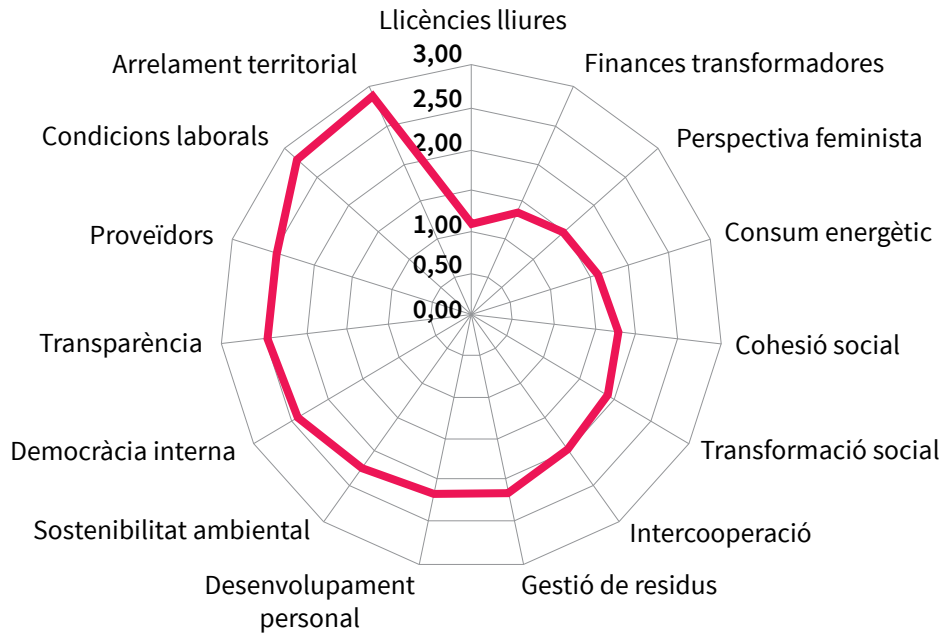
La mitjana de compliment dels criteris de totes les iniciatives és de **2,05 sobre 5**. Veiem que és una mica inferior a la mitjana d'informes anteriors, la qual cosa confirma que el qüestionari actual és més estricte. Els criteris amb **compliment més gran** són el d'arrelament territorial (2,88 sobre 5), el de condicions laborals (2,78 sobre 5), el de criteris de proximitat i treball digne dels proveïdors (2,44 sobre 5) i el de transparència (2,43 sobre 5). Arrelament territorial és un dels nous criteris del qüestionari, incorporat perquè és una de les essències de l'ESS, i la valoració agregada així ho corrobora. En el cas del criteri de condicions laborals, tot i que la gradació de compliments és més exigent, segueix essent dels de compliment més gran, com en informes anteriors.

D'altra banda, apareixen alguns criteris com a repte, perquè són aquells on es registren menys pràctiques: el de l'ús de llicències no privatives i de programari lliure (1,05 sobre 5), el de gestió econòmica amb finances ètiques (1,35 sobre 5), el de perspectiva feminista (1,47 sobre 5) i el d'eficiència energètica (1,61 sobre 5). Ho analitzem detalladament al capítol següent.

La figura següent amb forma de cargol ens representa els diferents criteris d'acord amb el grau de compliment:

Gràfic 8.

Mitjana de compliment de criteris Pam a Pam juny 2017 - juny 2018

5. Els criteris del mercat social: el cor de les organitzacions

5.1. Apunts metodològics

Estructura de l'informe

En aquest resum mostrem les dades de l'anàlisi sempre en dos blocs d'informació: l'anàlisi quantitativa el balanç social i l'anàlisi dels indicadors del Pam a Pam. Al primer bloc es mostren els indicadors agregats obtinguts amb les dades de balanç social, tant en la modalitat completa com en la bàsica. Per tant, algunes agregacions tenen una mostra de 103 organitzacions i d'altres, una de 181 (la suma de les que han fet el bàsic i el complet). A l'últim bloc la mostra és de 301 iniciatives que han estat incorporades al Pam a Pam de juny de 2017 a juny de 2018 amb la nova versió del qüestionari.

Grups d'anàlisi d'indicadors quantitius de BS

Per a l'anàlisi d'indicadors quantitius associats al balanç social, hem agrupat els resultats en tres grans blocs d'organitzacions: grup 1: cooperatives de treball, societats laborals i societats mercantils; grup 2: associacions i cooperatives de segon grau, així com cooperatives de consum i serveis, i grup 3: associacions i fundacions. Quan la diferència de resultats ha estat rellevant, hem mostrat les dades d'una subunitat del grup 1 que només inclou cooperatives de treball i societats laborals, el grup 1A.

L'anàlisi dels indicadors del Pam a Pam

Els 15 indicadors del qüestionari de criteris del mapa són de caràcter qualitatiu i es defineixen d'acord amb l'entrevista presencial que es realitza a cada iniciativa, i la revisió posterior de l'equip de Pam a Pam. Els resultats de cada indicador poden anar de 0 (no compliment) a 5 (excel·lència), i es defineixen segons el nombre de pràctiques que desenvolupa la iniciativa. Per exemple, si una organització compleix l'indicador 1, 2 i 4, obtindrà un compliment de 3.

5.2. La democràcia a les organitzacions

Els aspectes més destacats són els següents:

Balanç social

Dels indicadors quantitius de balanç social observem que:

Al grup format per cooperatives de treball i societats laborals és on trobem els percentatges més alts de participació respecte al total de base social –el 20% de la base social va participar en l'aprovació de pressupostos i plans de gestió.

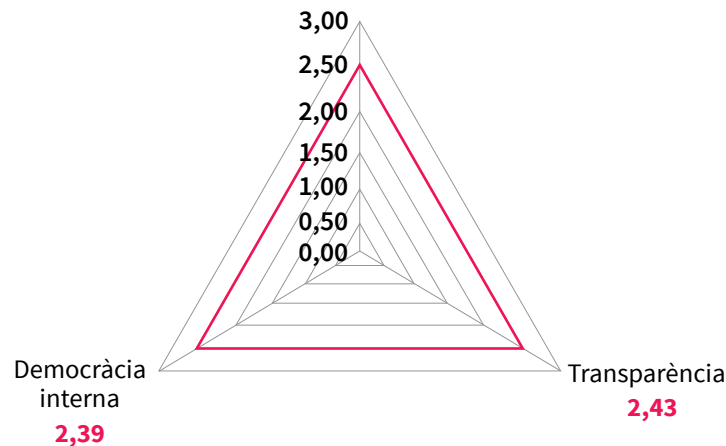
Els nivells de transparència són de mitjana del 83%, i el mínim el situem al grup de les associacions i fundacions, on el 30% de les organitzacions no fa públics els salaris internament.

Pam a pam

La puntuació mitjana del bloc de democràcia del Pam a Pam és el 2,41, la puntuació mitjana més alta de tots els blocs. Aquest bloc té en compte els criteris de transparència i democràcia interna, el quart i cinquè amb grau més alt de compliment dels quinze.

Gràfic 9.

Puntuació mitjana democràcia 2,41

Ambdós criteris han estat modificats en el darrer qüestionari. A democràcia interna hem augmentat el nivell d'exigència, incorporant indicadors com el nivell de periodicitat i participació en la presa de decisions, l'ús de metodologies de facilitació a les reunions, fins a la reflexió sobre els lideratges i rols de poder. Això ha fet que, **tot i ser un dels criteris amb bon compliment, i amb un resultat agregat de 2,39**, bastant per sobre de la mitjana total de criteris, **hagi baixat en el "rànquing" respecte d'anys anteriors fins a la cinquena posició**. Les organitzacions de dimensions reduïdes tendeixen a una presa de decisions informal, i això baixa la puntuació a Pam a Pam (que premia els mecanismes formalitzats de presa de decisió).

En el cas del **criteri de transparència**, hem estructurat els indicadors en transparència externa (tota aquella informació que posem a l'abast de la ciutadania), interna (l'accés a la informació societària i econòmica per part dels membres de la iniciativa) i la rendició de comptes. El seu compliment agregat ha millorat respecte d'anys anteriors, i s'ha situat en quart lloc.

5.3. La igualtat a les organitzacions

Aquests són els aspectes més destacats:

Balanç social

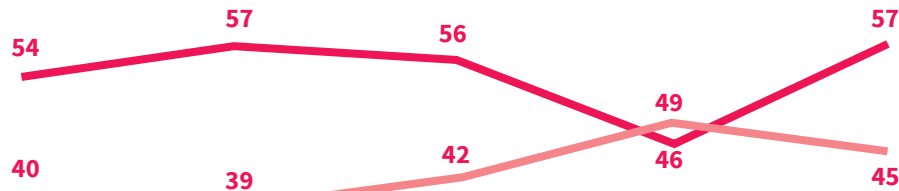
Quant als indicadors quantitius de balanç social, veiem que:

-Les dades confirmen la tendència a la **paritat** –entenem que la paritat és necessària però no condició única per assolir la veritable equitat de gènere-: el **54% de dones** van participar a l'aprovació de plans de treball i pressupostos; el **45%** ocupaven càrrecs societaris o polítics i el **57%**, càrrecs en l'estructura laboral (**gràfic 10**). Les dades, per tant, tornen a la tendència d'anys anteriors.

Gràfic 10.

Percentatges de paritat als càrrecs de responsabilitat 2013-2017

● Càrrecs en l'estructura executiva/laboral ● Càrrecs en òrgans polítics

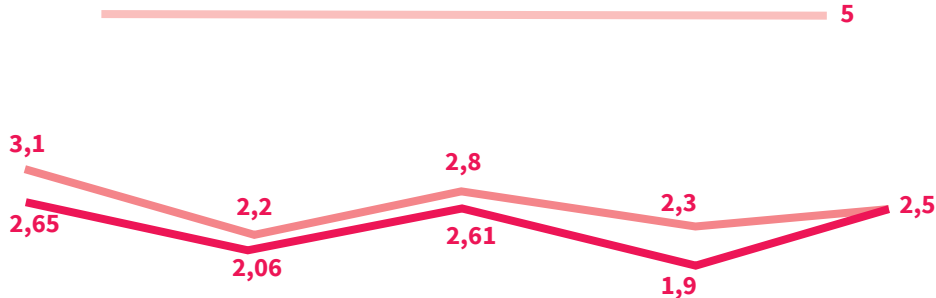
% de dones 2013 % de dones 2014 % de dones 2015 % de dones 2016 % de dones 2017

-Quant a igualtat econòmica retributiva constatem que, de mitjana, existeixen les **mateixes diferències salarials** entre les dones que entre els homes (2,5). Aquestes diferències augmenten respecte l'any anterior, que se situava pràcticament en una escala de 1 a 2 de mitjana. (gràfic 11).

Gràfic 11.

Evolució igualtat retributiva, per sexes, 2013-16.

● Homes ● Dones ● Sostre Màxim

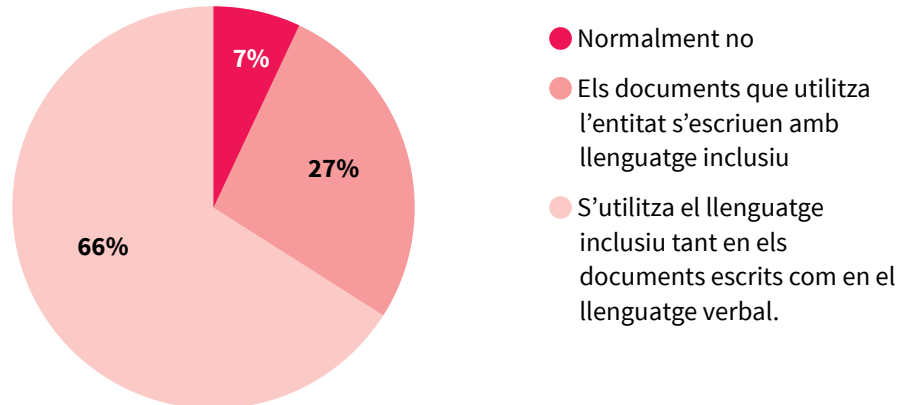

% de dones 2013 % de dones 2014 % de dones 2015 % de dones 2016 % de dones 2017

-Un altra qüestió analitzada en aquest bloc d'igualtat ha estat la relacionada amb l'ús del **llenguatge no sexista**. La nostra cultura patriarcal es veu reflectida en l'ús del llenguatge i en aquest sentit, des de la comissió de balanç social volíem analitzar si les organitzacions adaptaven el seu llenguatge a noves realitats per tal de readaptar-lo.

Al gràfic observem que la gran majoria d'organitzacions, el **66%**, utilitza el llenguatge no sexista tant en els documents escrits com en el llenguatge verbal i que, per tant, utilitzen estratègies i recursos lingüístics inclusius. Encara que no tenim dades per establir comparatives –és el primer any que s'analitza– i assumint que s'ha comprès el significat del que és el llenguatge inclusiu, és important deixar palès que l'ESS ha d'estar al capdavant per generar i adoptar un llenguatge no sexista i inclusiu.

Gràfic 12.

Ús de llenguatge no sexista

-De totes les persones ocupades per les 103 organitzacions que han fet el balanç social complet, un **16% provenen de situacions de risc d'exclusió** social, xifra lleugerament per sobre de l'any anterior (12%). Observem que aquest 16% està moderadament masculinitzat –el 61% de persones treballadores en situacions de risc d'exclusió són homes–. El gènere, i en concret, ser dona, aguditza la situació de vulnerabilitat. Per tant, aquesta dada deixa entreveure que per les dones en risc d'exclusió social és encara més complicat esdevenir persones treballadores que pels homes amb la mateixa situació. Són les fundacions i associacions les que més persones en risc d'exclusió ocupen.

-Enguany, hem introduït indicadors **d'interculturalitat**. De les 181 organitzacions que han fet balanç, observem que el **4% de persones treballadores són extracomunitàries** –són aquelles que no tenen la nacionalitat de cap país de la Unió Europea– i el **2% són persones treballadores racialitzades** –persones que, per les seves característiques culturals, físiques, etc., són classificades en un grup considerat inferior i minoritzat, i per aquest fet són discriminades (col·loquialment parlant, no “blanques”).

L'ESS ha de ser un espai inclusiu, que superi les exclusions i discriminacions que es donen en el sistema capitalista i aconsegueixi revertir les desigualtats que es donen en l'actual mercat de treball. No obstant això, observem que les dades en aquest sentit són alarmants i que l'ESS ha de fer una reflexió important al respecte per tal d'aconseguir tenir representació d'aquests grups de població i estar a l'avantguarda per ser un exemple.

D'altra banda, observem que el 36% d'organitzacions ha reflexionat sobre el tema i que s'han proposat realitzar accions dirigides a promoure la vinculació societària de persones d'origen extracomunitari i de persones no europees racialitzades, però que evidentment hi ha una esclletxa entre la intenció i la realitat.

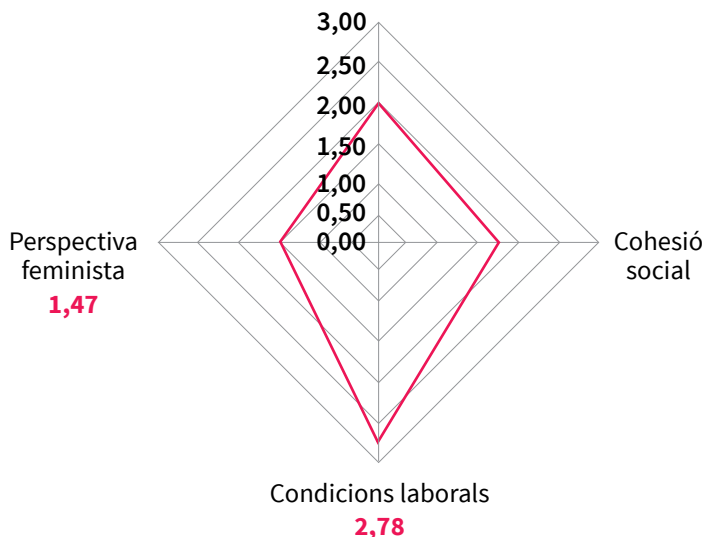
Pam a pam

Els criteris del bloc d'igualtat del Pam a Pam fan referència a la cohesió social i a la perspectiva feminista de les organitzacions. La puntuació mitjana del bloc d'igualtat és de 2 sobre 5, i se situa

lleugerament per sota de la mitjana del total de criteris; per tant amb un compliment inferior al detectat l'any anterior. Això es deu al fet que els tres criteris han canviat respecte al qüestionari anterior, augmentant el nivell d'exigència. Analitzem els canvis i resultats:

Gràfic 13.

Puntuació mitjana en igualtat **2,00**

El criteri de **condicions laborals és el segon amb millor compliment** de tots els indicadors, amb el 2,78 sobre 5, seguint la tendència d'anys anteriors (tot i els canvis esmentats). Al bloc de qualitat laboral s'explica amb més detall.

El criteri de perspectiva feminista és una evolució del criteri d'equitat de gènere del qüestionari anterior. L'actual criteri ja no té en compte termes de paritat i valora directament que es doni alguna reflexió sobre la comunicació, estereotips... que es disposi d'algun pla d'igualtat o mesures concretes per pal·liar desequilibris de gènere, que existeixi una revaloració i distribució de les tasques de cura a la iniciativa, o que s'hagi produït una anàlisi de les dinàmiques de poder i una distribució equitativa de la representació pública. Deu ser per aquest grau d'exigència que **el criteri de perspectiva feminista s'ha situat com a tercer en pitjor compliment** i ha baixat a un valor mitjà d'1,47 respecte el 2,13 de l'any anterior. Això ens permet afirmar que bona part de les organitzacions realitzen esforços per assolir la paritat quantitativa, però les reflexions i actuacions més qualitatives sobre el repartiment de tasques, la representació pública o la revaloració de les cures són reptes pendents.

El criteri de cohesió social és l'evolució de l'anterior d'integració social. De ser un criteri que aplicava majoritàriament a empreses d'inserció, l'hem convertit en un criteri que analitza les mesures que pot dur a terme qualsevol iniciativa per tal de revertir les exclusions sistemàtiques que es donen en el sistema capitalista per raons d'ètnia, orientació sexual, diversitat funcional... Aquesta redefinició del criteri l'ha fet més universal i aplicable a totes les organitzacions, però **el seu compliment agregat ha millorat poc significativament**. Així doncs, seguim comprovant que la lluita contra l'exclusió social és un repte a l'ESS, quan mirem les pràctiques concretes més enllà de les empreses d'inserció i els centres especials de treball.

5.4. El compromís ambiental de les organitzacions

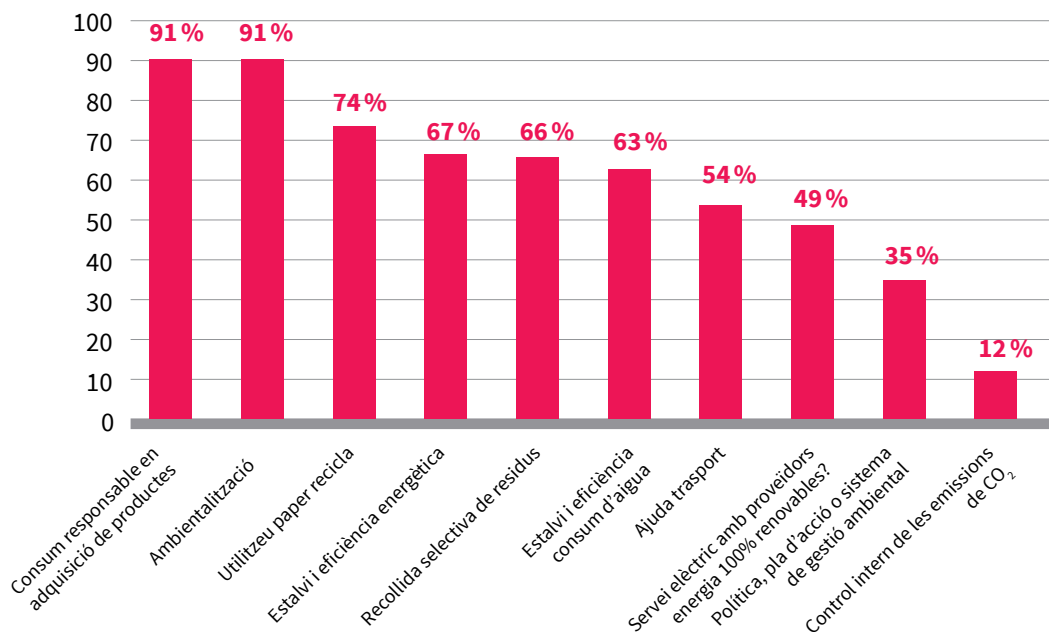
Aquests són els aspectes més destacats:

Balanç social

Les pràctiques més esteses són el **consum responsable en l'adquisició de productes i l'ambientalització d'esdeveniments**, amb el 91 %, seguides per la utilització de paper reciclat (74%). Les menys generalitzades són, per contra, la implementació d'una política o pla de gestió ambiental i l'estalvi i el control intern de les emissions de CO₂ (35 % i 12 % respectivament).

Gràfic 14.

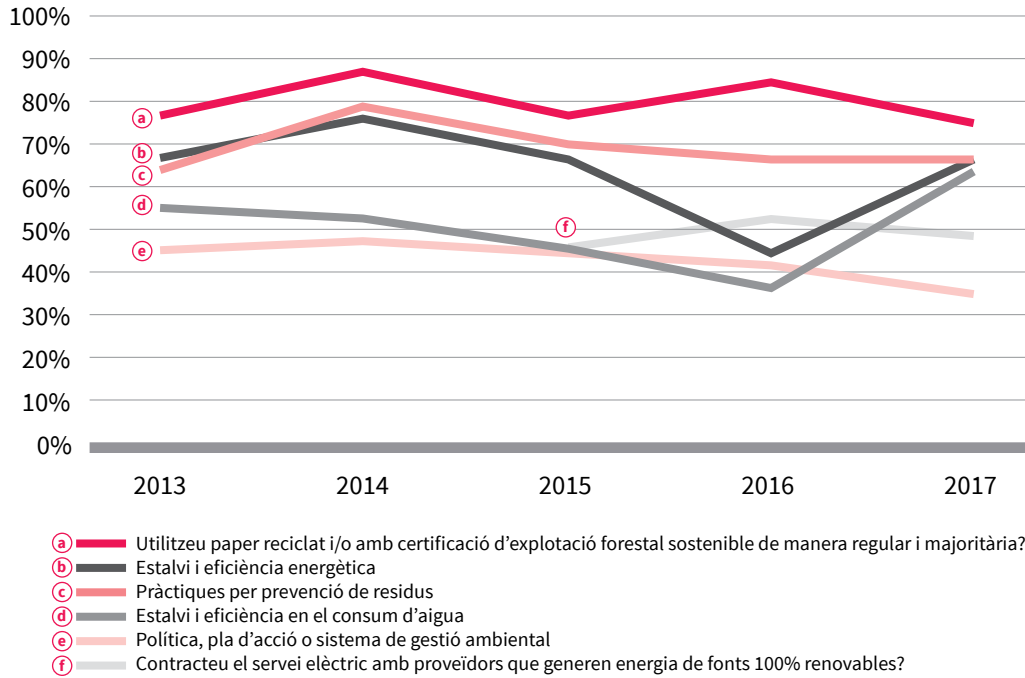
El compromís ambiental de les organitzacions

Si ens mirem la sèrie històrica des del 2013 (gràfic 15), observem que algunes pràctiques marquen una tendència a la baixa, com l'ús del paper reciclat i la prevenció de residus. No obstant això, la practica que marca una tendència més a la baixa és la relativa a tenir una política, pla d'acció o sistema de gestió ambiental, que cau al 35 %, percentatge molt baix tenint en compte que la política ambiental marca el compromís de l'entitat vers el medi ambient.

Altres pràctiques destaquen per una millora considerable respecte l'any anterior, com en el cas de l'estalvi i eficiència energètica i de consum d'aigua, no obstant això, encara hi ha molt de marge de millora per parlar d'una ESS compromesa amb el medi ambient.

Gràfic 15.
Evolució del compliment de criteris ambientals 2013-2017

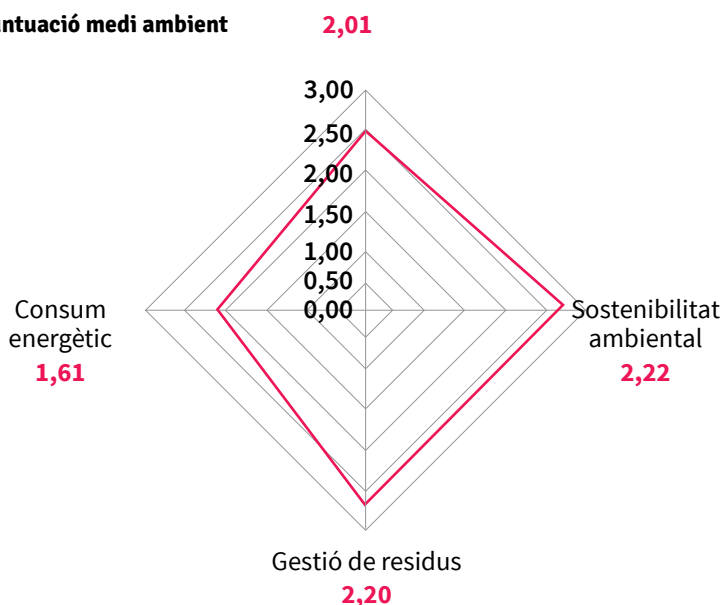

Pam a Pam

El bloc de medi ambient del Pam a Pam té en compte els criteris de sostenibilitat ambiental, de gestió de residus i d'eficiència energètica. **La puntuació mitjana d'aquest bloc és de 2,01, lleugerament per sota de la mitjana total de criteris**, cosa que no passava a l'informe de l'any passat. Veiem a què es deu aquest resultat:

Gràfic 16.

Puntuació medi ambient

En general, aquest és el bloc que ha sofert menys canvis en el qüestionari. El **criteri de sostenibilitat ambiental és el més ampli** i, com en l'anterior qüestionari, té en compte l'ús de productes ecològics, si es disposa d'una política interna de minimització d'impacte ambiental o si es duen a terme mesures per reduir la petjada ecològica o de compensació, i la màxima gradació és per a aquelles iniciatives que basen la seva activitat en la producció ecològica o l'assessorament mediambiental. El seu **compliment agregat ronda el 2,2, així com el criteri de gestió de residus, i se situen tots dos a la franja mitjana de compliment general**. El criteri de gestió de residus ha fet un salt de les 4R a valorar l'ús de materials de baix impacte, la reducció de consum com a política interna o el reaprofitament i economia circular. Detectem compromís ambiental en general i bones pràctiques en la reflexió sobre la mobilitat sostenible –moltes iniciatives intenten prescindir del cotxe o optimitzar-ne l'ús–, així com consciència sobre el consum innecessari i un alt índex de reutilització.

Diferent és el cas del criteri de consum energètic, que és el quart a la cua en pitjor compliment agregat amb el 1,61, seguint la tendència d'anys anteriors. A l'actual qüestionari ja no es valora l'ús de fonts d'energia de baix consum i es pregunta directament per l'existència de polítiques internes per reduir el consum energètic i l'elecció de proveïdors². Pel que fa a la resta d'iniciatives, trobem dos extrems clarament diferenciats: per una banda, el 80% de les iniciatives no compleixen el criteri o només practiquen alguna mesura per reduir el consum; d'altra banda, el 20% té una alta consciència sobre aquest aspecte i és sòcia de Som Energia i/o ha realitzat inversions per millorar l'eficiència energètica del seu local. Aquest baix percentatge explica el baix compliment del criteri i el llarg camí que queda en aquest àmbit.

2 - Hem de tenir en compte que en el 18% de les iniciatives analitzades en aquest informe no els aplica el criteri, ja que estan ubicades en locals cedits o no poden escollir el proveïdor d'energia.

5.5. El compromís social de les organitzacions

Aquests són els aspectes més destacats:

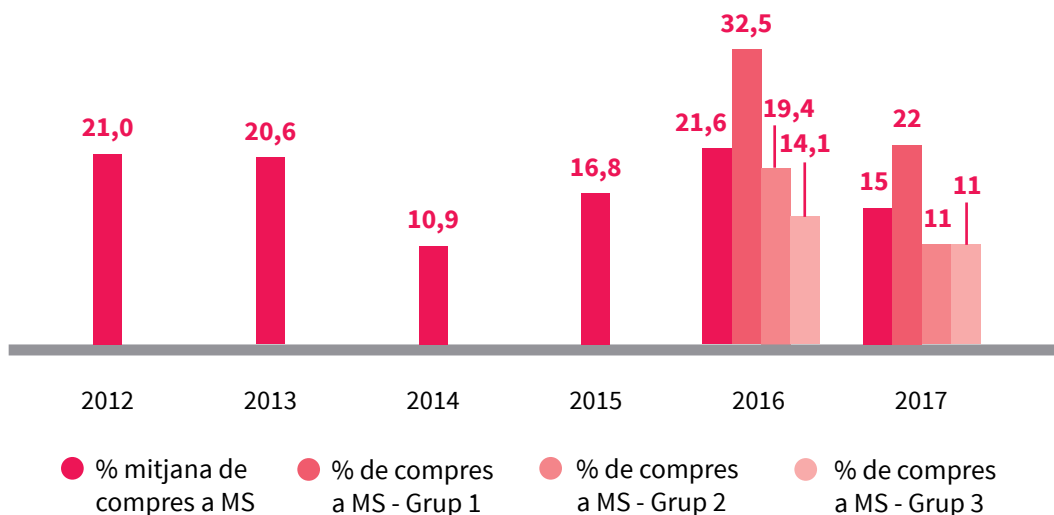
Balanç social

De l'anàlisi dels indicadors quantitius del balanç social n'extraiem que un 73% de les organitzacions opera amb entitats de finances ètiques i que la quantitat de diners dipositats en entitats de **finances ètiques** ha estat de 5,5 milions d'euros. Aquesta xifra representa el **16 % del total de diners dipositats** en entitats de finançament (1 punt per sobre de l'any anterior).

Pel que fa al volum de compres, veiem que es van fer compres per valor de 5,6 milions d'euros dins del circuit de mercat social, el **15 % del total de les compres** realitzades. Observem que hi ha un descens important respecte al 21,6% de l'any anterior, com es pot observar al **gràfic 17, però, en canvi, es mostra igualat amb la tendència dels anys anteriors.**

Gràfic 17.

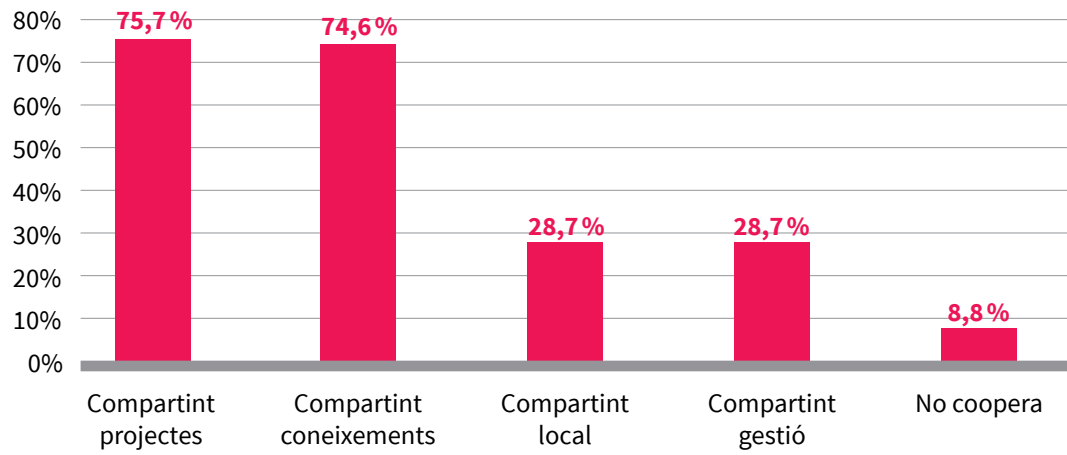
Percentatges de compres al MS, comparativa anual i per formes jurídiques, 2012-17.

Un altre element analitzant al bloc de compromís social ha estat la intercooperació. Aquesta l'entendem com la creació de llaços en xarxa per construir mercat social més enllà de la relació estricta entre client i proveïdor, sempre des d'una perspectiva de transformació social.

Les dades obtingudes reforcen la idea que **l'ESS i l'intercooperació van de la mà**: Únicament el 8,8% de les organitzacions no intercoopera, mentre que les altres ho fan compartint projectes, coneixement, local i gestió.

Gràfic 18.
Intercooperació

Els valors de l'ESS s'han d'aplicar també a la creació de coneixement i a l'àmbit digital, que són sectors cada cop més importants de l'economia.

Observem que **el 59%** de les organitzacions generen algun tipus de bé, servei o material que posen a lliure disposició del comú o que **generen béns creatius o coneixement sota llicències lliures com Creative Commons**.

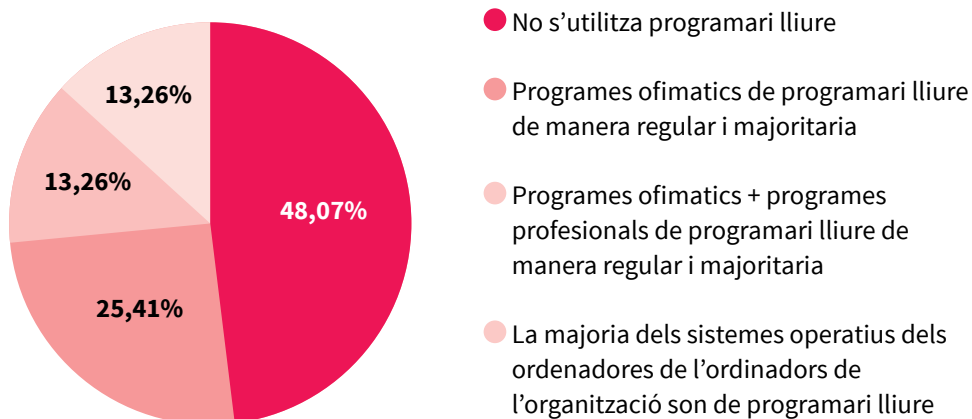
Justament, utilitzant llicències lliures aconseguim que allò que creem i compartim esdevingui una aportació al procomú i no un recurs intern que fomenta la privatització del coneixement i la replicació d'esforços.

Com podem observar al gràfic següent, el compromís amb el programari lliure des de l'ESS és encara feble. **El 48% de les organitzacions no utilitza el programari lliure** i per tant, utilitza eines privatives i contribueixen a una perillosa acumulació de poder i capital en aquestes empreses. En el sentit justament contrari, únicament el 13,2% de les organitzacions utilitzen en la majoria dels sistemes operatius dels seus ordinadors programari lliure.

Veiem, doncs, que sigui pel desconeixement del programari lliure o la incoherència que apliquem quan utilitzem les plataformes digitals, les pràctiques de la cultura lliure estan poc esteses a l'ESS. Per donar resposta a aquest diagnòstic, que interpreta la necessitat de reforçar la implicació amb el moviment del procomú de l'ESS, es va crear la Comissió Procomuns a la XES.

Gràfic 19.

Compromís amb el programari lliure

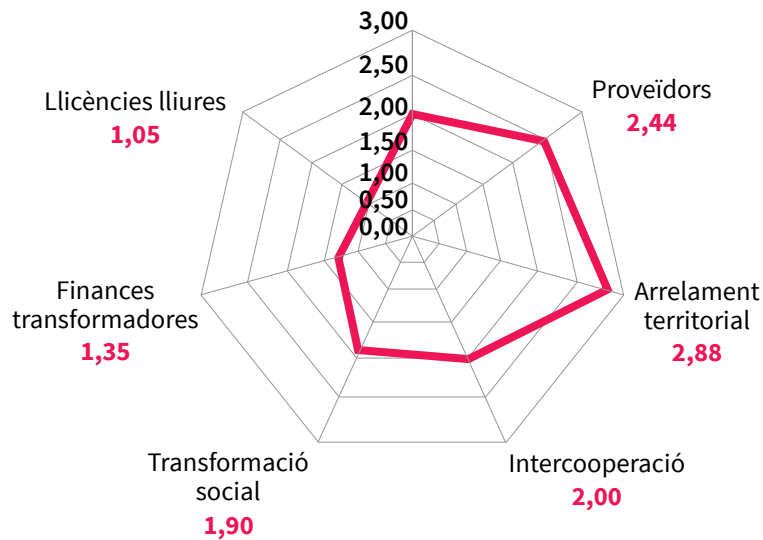

Pam a Pam

El bloc d'impacte social és el que agrupa més criteris, amb un total de 6, i la majoria de novetats del nou qüestionari: criteris d'elecció de proveïdors, promoció i pràctica de la intercooperació, arrelament territorial, objectiu de transformació social, promoció i ús de les finances ètiques, i utilització de llicències no privatives i programari lliure. La puntuació mitjana d'aquest bloc és del 1,94, per sota la mitjana general, i recull des del criteri amb més compliment, arrelament territorial, fins als dos que estan a la cua, llicències lliures i finances transformadores.

Gràfic 20.

Puntuació mitjana de compromís social 1,94

Com dèiem, es recullen en aquest bloc alguns dels canvis més significatius que hem efectuat al nou qüestionari. Explicarem i analitzarem criteri a criteri.

El criteri de proveïdors neix de la fusió dels anteriors “proximitat” i “comercialització justa”. Es valora en una sola pregunta si la iniciativa té criteris a l'hora d'escollir proveïdors que tinguin en compte la potenciació de l'economia local, la reducció d'intermediaris o les condicions laborals darrere la producció dels proveïments, així com si hi ha pràctiques de corresponsabilitat entre consum i producció. A més es valora si l'oferta de béns o serveis de proximitat és l'objectiu de la iniciativa. És el tercer criteri amb millor compliment, amb un 2,44.

El criteri d'intercooperació també ha estat actualitzat, a més de preguntar si es prioritzen proveïdores de l'ESS o si existeix una política de preus específica, incorpora una anàlisi sobre si les iniciatives col·laboren entre elles, i si ho fan sectorialment o intersectorialment. El criteri es troba just a la franja mitjana de la llista de compliment, la qual cosa demostra que hi ha una clara aposta per prioritzar proveïments de l'ESS i una tendència a treballar conjuntament, especialment entre iniciatives de diferents sectors econòmics.

El criteri que valora l'ús de programari lliure o la producció de coneixement en codi obert és el de menys compliment, amb una puntuació mitjana de l'1,05, i gairebé no ha sofert cap canvi respecte al qüestionari anterior. Té una puntuació agregada menor respecte l'any anterior i no es detecta cap millora en aquest àmbit.

L'ús de finances transformadores és un dels criteris que hem actualitzat per recollir millor la informació. El primer nivell de gradació valora que es gestionin els recursos en una cooperativa de crèdit. La resta d'indicadors puntuen l'ús de finances ètiques i alternatives segons el percentatge de recursos dipositats o transaccions efectuades. Tot i que és el segon criteri amb pitjor compliment, amb el 1,35, cal destacar que millora resultats respecte a l'any anterior, essent l'únic que ho fa de tot l'informe. El 40% de les iniciatives mantenen els seus comptes bancaris a la banca convencional, i el 25% ha optat per escollir una cooperativa de crèdit que no està al sistema de les finances ètiques.

Aquest bloc incorpora dos criteris nous al qüestionari, per tant no serà possible comparar els resultats amb els dels anys anteriors. Un d'ells, l'arrelament territorial, és amb diferència el de compliment més elevat de tots, amb el 2,88. Vam decidir incloure'l al qüestionari, ja que és una de les essències de l'ESS, i el seu alt compliment així ho confirma. En aquest criteri es valora el coneixement del territori, els seus actors i les seves necessitats, i el grau d'enxarxament i resposta a necessitats locals. Les més de 300 entrevistes realitzades mostren que existeix un alt grau de compromís de les iniciatives amb el seu entorn, i la majoria col·laboren regularment amb el teixit comunitari que tenen al voltant. Fins i tot el 23% han originat la seva activitat per tal de donar resposta a una necessitat local.

Per últim, el criteri de transformació social va ser inclòs al qüestionari a demanda de les persones que realitzaven entrevistes, per tal de poder visibilitzar l'esperit anticapitalista de les iniciatives. I així com l'anterior criteri ha aparegut com el de compliment més alt, el de transformació social ha obtingut el 1,90, per sota de la mitjana general. Aquest criteri valora que la iniciativa neixi amb un objectiu transformador i ho faci explícit d'alguna manera (als estatuts, web, local...), que es col·labori amb moviments socials, que es doni resposta a necessitats socials, o que hi hagi articulació i incidència política. En els resultats d'aquest criteri també trobem disparitat entre les iniciatives de persones autònomes o formes mercantils, que no expressen una voluntat transformadora, i en canvi altres iniciatives que incorporen aquest objectiu fins i tot a l'hora d'elaborar pressupostos i quadrar jornades, o a iniciatives que ho deleguen en xarxes de segon i tercer grau.

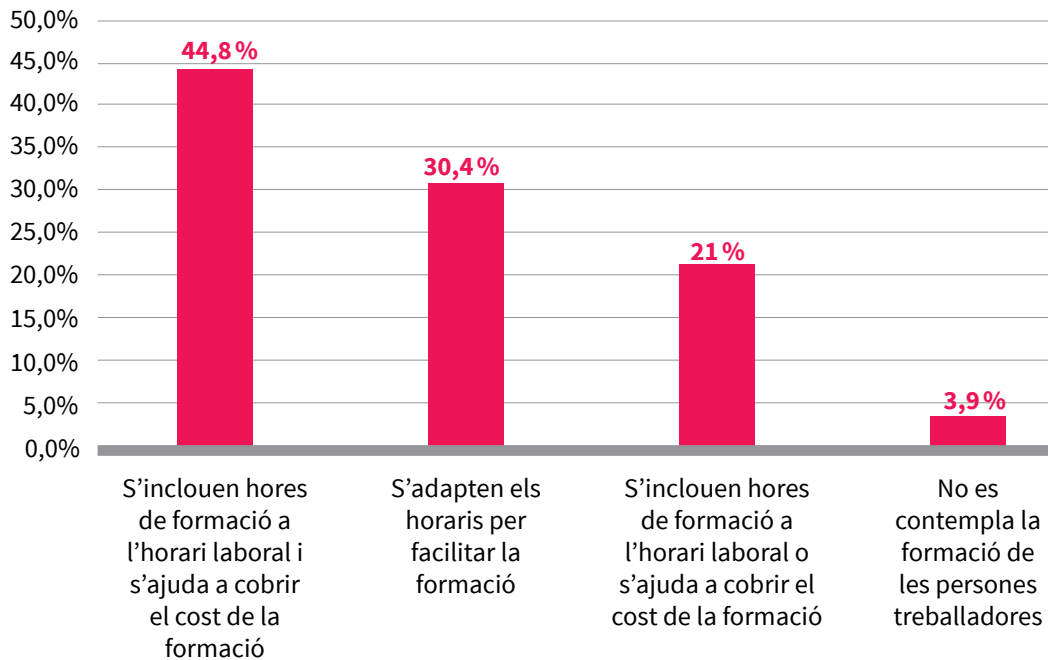
5.6. Qualitat laboral

Aquests són els aspectes més destacats:

Segons la informació aportada per les mateixes organitzacions, **el 85,1%** té en compte mesures que millorin els permisos establerts per la llei en temes de **conciliació de la vida familiar i laboral** i el 67% té mesures actives enfocades a la promoció de la salut, seguit del 63,5% que genera espais d'atenció i cura. Amb un percentatge inferior es troben les entitats que disposen d'un reglament intern de gestió de les relacions laborals (55,2%).

Quant a **formació**, veiem que únicament el 4% de les organitzacions no preveu cap mesura enfocada a la formació, però que el **96%** restant si ho fa, encara que en diferents graus –el 44,8% inclouen hores de formació a l'horari laboral i s'ajuda a cobrir el cost de la formació, el 30% adapten horaris per facilitar la formació i el 21% o inclou hores de formació o ajuda a cobrir el cost.

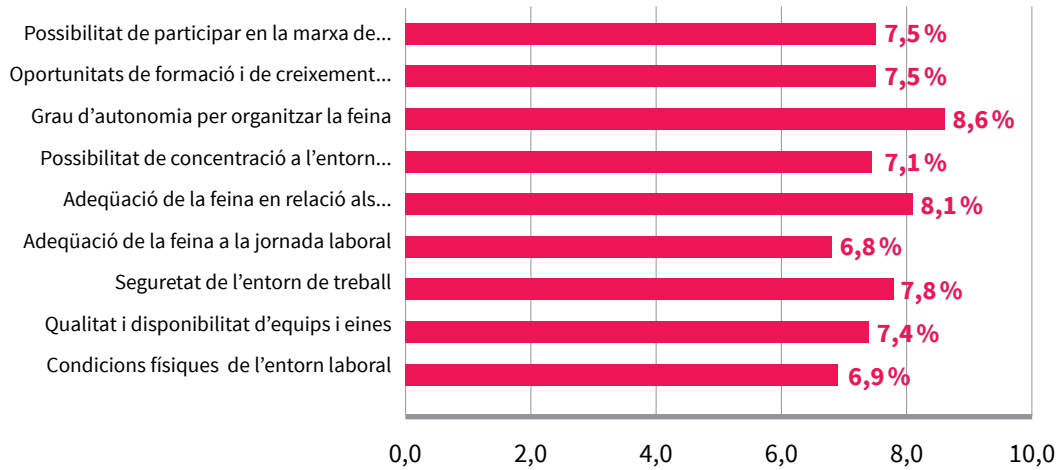
Gràfic 21
Mesures de foment de la formació

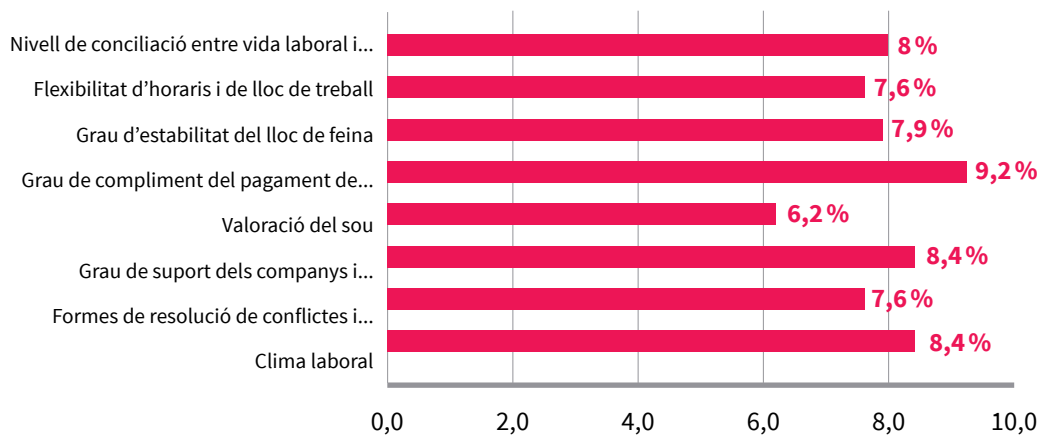
Als gràfics 22,23 i 24 es mostren els resultats de **les enquestes de valoració de qualitat laboral** de 1.416 persones treballadores (el 23% del total). Els aspectes **més puntuats** per aquestes enquestes de valoració són el grau d'**autonomia** per organitzar-se la feina (8,6), el **clima laboral** (8,4) i el grau de **suport** de companys i companyes (8,4)

D'altra banda, hi ha **aspectes a millorar**, sobretot el que té a veure amb els nivells salarials, la **sobrecàrrega de feina i les condicions físiques i ambientals** de l'entorn de treball (6,2; 6,8; i 6,8), però veiem que, tot i ser les puntuacions més baixes, tenen uns valors prou acceptables.

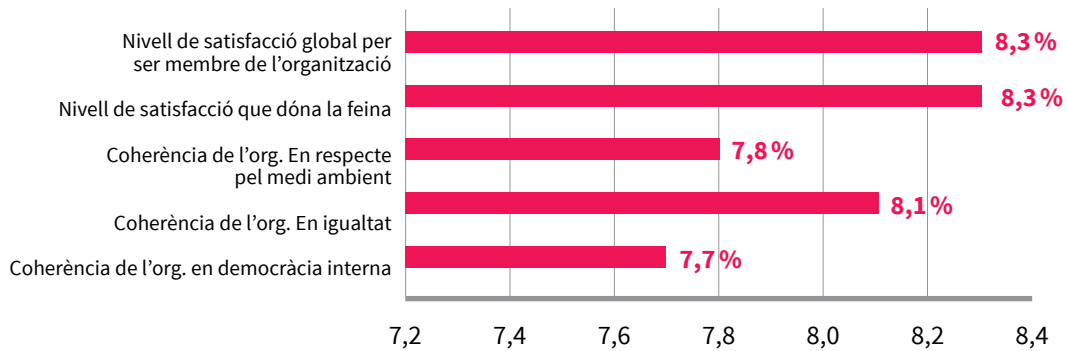
Gràfic 22

Benestar declarat per les persones treballadores

Gràfic 23

Benestar declarat per les persones treballadores

Gràfic 24

Benestar declarat per les persones treballadores**Pam a Pam**

Tal com hem vist al bloc d'igualtat, el criteri de condicions laborals s'acomplia amb el 2,78 sobre 5, seguint la tendència d'anys anteriors. Aquest resultat indica que la forquilla salarial tendeix a estar entre 1 i 2, i que les condicions laborals es revisen periòdicament per l'equip. Però ens trobem sovint que els salaris, tot i que estan molt redistribuïts, són excessivament baixos, o les jornades laborals són poc coherents amb el volum de feina, precaritzant el treball en part del sector. Aquest fet es dona majoritàriament en organitzacions joves, amb menys de 3 anys d'existència³.

D'altra banda, a Pam a Pam hi ha un criteri que específicament té en compte les diferents dimensions de benestar en una organització: el desenvolupament personal i professional. El criteri valora les possibilitats de formació, les facilitats per conciliar la vida personal i familiar, si es preveuen mecanismes de resolució de conflictes, de gestió emocional i, per últim, si s'han proposat mesures de corresponsabilitat, col·lectivitzant necessitats de sostenibilitat de la vida en l'entorn laboral (ampliació de permisos, caixes de resistència...).

El compliment mitjà del criteri és de 2,21 sobre 5, la qual cosa ens indica que existeixen facilitats per l'accés a formació i flexibilitat per a la conciliació. I fins i tot un terç de les organitzacions tenen en compte mecanismes de resolució de conflictes o de gestió emocional.

3 - També cal tenir en compte que 55 de les 301 iniciatives que analitzem en aquest informe, a les quals no s'aplica aquest criteri, ja sigui perquè no tenen personal remunerat o perquè són persones autònomes i no es pot establir forquilla salarial.

6. Conclusions

Aquestes són les conclusions principals a les quals hem arribat en el transcurs dels diferents punts de l'estudi:

C1. El suport institucional com a tensió positiva, però amb el qual hem d'anar amb compte pel risc de la dependència de l'administració

Des de diferents instàncies institucionals s'està apostant per l'ESS com a motor de transformació socioeconòmica. Aquestes apostes són benvingudes, en tant que suposen un reconeixement a la tasca del teixit social de l'ESS i una oportunitat per fer salts. Cal recordar, però, que un dels factors que ha afavorit la solidesa econòmica i l'ampliació de projectes de l'ESS ha estat la gran entrada de recursos públics (subvencions, programes, licitacions, etc.). La dependència de recursos públics per a la viabilitat econòmica dels projectes socioempresarials és un risc important, així que és recomanable anticipar-se i preveure horitzons amb una dependència menor.

C2. L'efervescència en l'articulació territorial de l'ESS.

Un dels principals símptomes de l'expansió de l'ESS és l'efervescència al territori; en el cas de la XES, s'ha traduït en la consolidació de les xarxes locals existents i en l'aparició d'un bon grapat de noves. Així doncs, en finalitzar l'elaboració d'aquest informe hi havia aquestes 11 xarxes locals consolidades: XES Terrassa, XES Barcelonès Nord, Impuls Cooperatiu de Sants, XES Sant Cugat, XES Baix Llobregat, Teler Cooperatiu, XES Sant Andreu, XES Poble-sec/Cooperasec, XES Maresme, XES Ripollès i Taula Eix Pere IV. En fase de constitució n'hi ha actualment 8: Manlleu, l'Hospitalet del Llobregat, Empordà, Terres de Ponent, Ripollès, Coopoblet, Guinardó, Garrotxa i SSG Coopera.

C3. Foto de perfil: cooperatives de treball amb més de vint treballadores oferint serveis.

El perfil mitjà d'una organització d'ESS és aquesta: predominen les cooperatives de treball i associacions (80%), eminentment urbanes, amb una mitjana de 23 persones treballadores i una facturació de 800.000 euros anuals. El sector on trobem més densitat d'iniciatives és a l'educació i recerca, seguit d'altres com l'assessorament, l'alimentació, la salut i cures, la comunicació i habitatge i els subministraments i la cultura i l'oci.

C4. Seguim defensant que l'ESS s'ha de mesurar i avaluar des dels criteris de funcionament.

Existeix una certa tendència a apropar-se a l'ESS. Això és positiu en tant que s'està arribant a capes de població i teixit socioempresarial o associatiu al qual no s'havia arribat abans, com confirmen les dades que mostren que enguany s'ha incrementat en el 137,5% la presència de fundacions al balanç social. Tanmateix, això també augmenta el risc d'oportunistes, que utilitzen la imatge de l'ESS de manera instrumental. En aquest moment, més que mai, és important que les eines de les quals ens hem dotat per assegurar el compliment d'uns criteris ètics –Pam a pam i balanç social– tinguin sistemes d'avaluació clars i consistents i siguin reconeguts públicament.

C5. L'ESS crea ocupació amb condicions equitatives, encara que no a jornada completa.

Observem que únicament el 68% de contractes són a jornada completa, encara que confirmant l'esperit redistributiu de l'ESS, la forquilla salarial majoritària se situa entre 1 i 2,5. Tot i així, es detecten alts graus de precarietat, sigui en sous baixos o llarga durada de les jornades en iniciatives de menys de tres anys de constitució.

C6. Diferències salarials i mida de l'empresa: fins on està justificant el creixement?

Observant les organitzacions de més de 50 persones treballadores veiem com els increments de plantilla no van acompanyats d'un increment de les diferències, sinó que s'arriba a un sostre màxim d'aproximadament 1 a 3. Exemples com aquest demostren que es pot tenir estructures grans amb càrrecs amb molta responsabilitat sense que això justifiqui diferències molt grans en l'àmbit intern.

C7. Seguim estructurant la democràcia interna.

La democràcia és un dels valors puntals a l'ESS i la majoria d'iniciatives mostren interès a millorar els mecanismes de presa de decisions. Tenir un mecanisme estructurat, que diferenciï els espais i tothom sigui conscient de quines decisions són consultives o vinculants, així com que la informació sigui compartida entre tots els membres, ajuda a aprofundir en la democràcia interna. Els resultats mostren una tendència de les organitzacions a diferenciar els espais de coordinació o operatius d'aquells de decisions estratègiques, i a cercar mètodes per fer accessible la informació.

En canvi, per a la majoria d'organitzacions reflexionar sobre lideratges o rols de poder i com aquesta afecten la presa de decisions és una qüestió llunyana que no s'han plantejat.

C8. Les dues cares de la transparència.

Existeix un alt índex de transparència interna a les organitzacions, és a dir, que els membres tenen accés a les actes, a la situació econòmica i als salaris –el 83% de les entitats fan públics els salaris internament–. La transparència externa té un compliment més heterogeni, lligat a mancances comunicatives de moltes entitats.

C9. Cal anar més enllà de la paritat de gènere a les organitzacions

No ens podem conformar amb la paritat de gènere a les organitzacions i hem d'avançar cap a pràctiques transformadores que avancin cap a la igualtat real: revaloració de les tasques de cura, consciència de les dinàmiques de poder i de participació, distribució de les tasques representatives...

C10. Responsabilitat ambiental sense gaires avenços

Tot i reconèixer que existeix sensibilitat ambiental en l'ESS, la no evolució dels resultats respecta d'anys anterior mostra que no s'estan produint avenços en les pràctiques en els darrers anys. En positiu, cal destacar pràctiques en reutilització de mobiliari i materials en moltes iniciatives.

C11. L'ESS no te una mirada intercultural.

Per primer cop, el balanç social ha introduït indicadors relacionats amb la interculturalitat i les dades ens diuen que hem de treballar urgentment per fer de l'ESS un espai inclusiu que superi les exclusions i discriminacions que es donen en el sistema capitalista i que aconseguixi revertir les desigualtats que es donen en l'actual mercat de treball.

C12. La lluita contra l'exclusió social: un repte a l'ESS

La lluita contra l'exclusió social és un repte a l'ESS, quan mirem les pràctiques concretes més enllà de les empreses d'inserció i els centre especials de treball.

C13: Creixen els dipòsits en finances ètiques però disminueixen les compres a proveïdors de l'ESS.

Veiem un decreixement de les compres a proveïdors de l'ESS (15% de les compres totals, un 7% menys que l'any anterior). Tot i la davallada, observem que el valor d'enguany s'igualava amb les xifres dels anys anteriors –sense tenir en compte la de 2016–. La utilització de les finances ètiques augmenta en un punt (16% dels dipòsits) i observem que mantenen capacitat de finançar l'ESS: el 58,2% sobre el total anual de recursos econòmics s'han obtingut en entitats de finançament ètic. S'observa, també, el predomini d'una aposta forta per les cooperatives de crèdit, que les entitats de finances ètiques encara no han atret.

C14. Les dades ho confirmen: des de l'ESS intercooperem per ser més, fer-ho millor i transformar!

Entenem la intercooperació com la creació de llaços en xarxa per construir mercat social més enllà de la relació estricta entre client i proveïdor, sempre des d'una perspectiva de transformació social. I aquesta idea surt reforçada per les tres grans motivacions que mouen aquest tipus de processos: la necessitat, és a dir, quan la suma de recursos i capacitats en un projecte comú millora la viabilitat; per ser més grans i, per tant, arribar a més gent; i com a motor de fons, per transformar la societat i el sistema econòmic. Les dades obtingudes mostren que es va donant una tendència a treballar conjuntament, més notòria entre iniciatives de sectors econòmics diferents que dins d'un mateix sector. Únicament el 8,8% de les organitzacions no intercoopera, mentre que les altres ho fan compartint projectes, coneixement, local i gestió. D'altra banda, detectem una aposta clara de l'ESS pel consum de proximitat i la potenciació dels circuits curts, tant en el consum com en l'oferta.

C15. L'aposta per la cultura lliure encara és feble, un terreny per explorar.

Tot i que s'han fet passes importants, com la creació de la Comissió Procomuns a la XES, l'aposta per l'ús de programari lliure o la producció de coneixement en codi obert són pràctiques encara poc esteses en el moviment de l'ESS (el 48% de les organitzacions no fa ús del programari lliure).

C16. Arrelament territorial, amb nota.

Existeix un alt grau de compromís de les iniciatives amb el seu entorn, i la majoria col·laboren regularment amb el teixit comunitari que tenen al voltant.

C17. Els treballadors al centre, ho diuen els qüestionaris.

D'una banda, destaca l'alta valoració d'aspectes motivacionals vinculats al suport mutu, l'autonomia i la realització personal pel fet de pertànyer a un col·lectiu. De l'altra, en relació amb els aspectes menys valorats, en destaquen dos grans blocs: per un costat, la qualitat material, relacionada amb el sou, les condicions físiques de treball i, per l'altre, la sobrecàrrega de feina. Cal remarcar, però, que els aspectes menys valorats estan, de mitjana, al voltant del 7 sobre 10 i, per tant, estem parlant de puntuacions baixes molt altes. En qualsevol cas cal seguir alerta, incorporar l'esfera emocional i la resolució de conflictes per millorar la salut i benestar de les nostres organitzacions i que l'ànim militant dels nostres projectes socioempresarials no cronifiqui la precarietat i la sobrecàrrega de feina.

el mercat social català

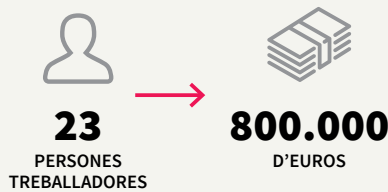
Abast i composició

IMPLICACIÓ*

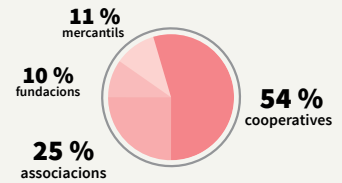
* Dades obtingudes extrapolant el perfil mitjà de les organitzacions que han fet BS en els últims 6 anys a totes les sòcies de la XES al 2017

PERFIL MITJÀ D'ORGANITZACIÓ*

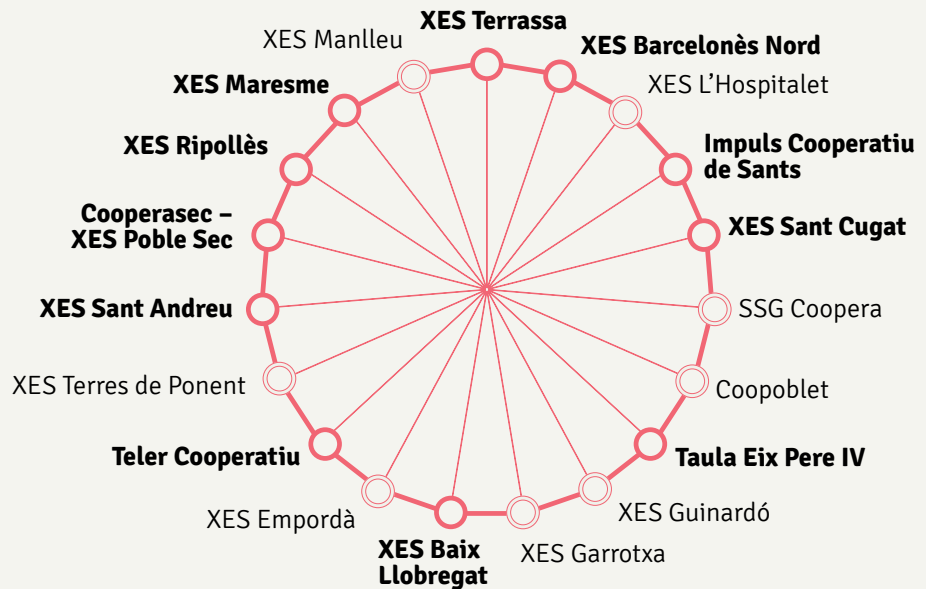
TIPUS D'ORGANITZACIÓ

* Dades obtingudes a partir de les mitjanes de les organitzacions que han fet balanç els últims 6 anys.

Les xarxes locals

- Xarxes locals
- Xarxes locals en fase constitutiva

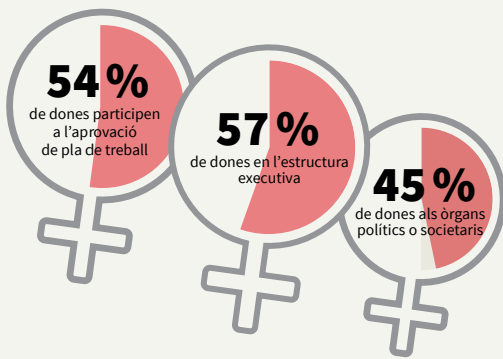
Què entenem per mercat social?

(...) Una xarxa de producció, distribució i consum de béns i serveis (els fluxos), que funciona amb criteris democràtics, ecològics i solidaris en un territori determinat, i que està constituïda, tant per empreses socials com per consumidors individuals i col·lectius, com són ajuntaments, escoles, etc. (els nodes).

GARCIA, J. (2002). «Objectiu: mercat social». *Nexe*, núm. 9.

Criteris de funcionament

PARITAT

* Segons les dades de les 181 organitzacions que han fet el balanç social

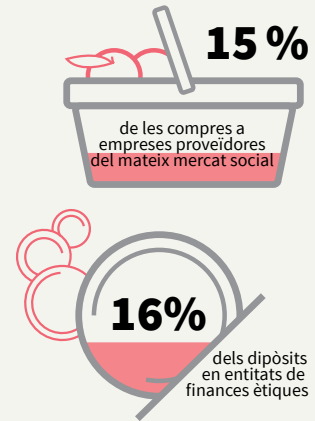
BENESTAR LABORAL

Valoració de la qualitat laboral de les persones treballadores:

* Segons l'opinió expressada pel 23% de les persones treballadores

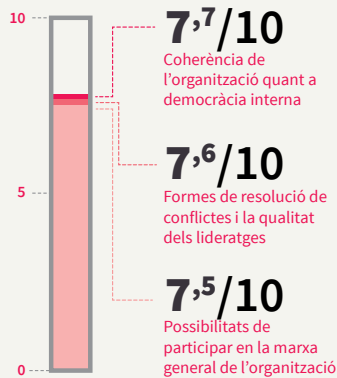
COMPROMÍS SOCIAL

* Segons les dades de les 181 organitzacions que han fet el balanç social

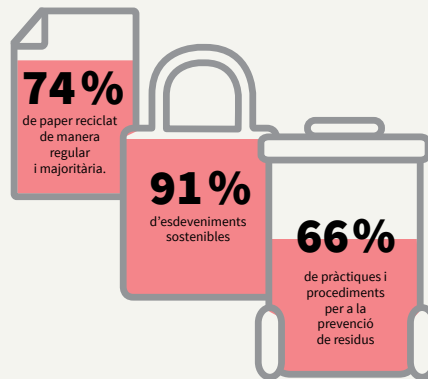
DEMOCRÀCIA

Valoració de la democràcia interna de les persones treballadores:

* Segons l'opinió expressada pel 23% de les persones treballadores

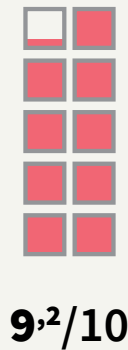
COMPROMÍS AMBIENTAL

* Segons les dades de les 181 organitzacions que han fet el balanç social

QUALITAT PROFESSIONAL

La qualitat dels productes i serveis oferts per les organitzacions de l'ESS:

* Segons l'opinió expressada per 237 clients i usuàries

Què és la intercooperació?

La creació de llaços en xarxa per construir mercat social més enllà de la relació estricta entre client i proveïdor, és a dir, no es tracta solament d'una col·laboració sinó d'un procés de construcció conjunta de relacions econòmiques cooperatives des d'una perspectiva de transformació social.

mercat
social